

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

ДУДКО СЕРГІЙ ГРИГОРОВИЧ

УДК 373.5.091.39:614:001.8](043.5)

**НАУКОВІ ОСНОВИ МОДЕЛЮВАННЯ ЗДОРОВ'ЯРОЗВИВАЛЬНОГО
СЕРЕДОВИЩА ЗАКЛАДУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

РЕФЕРАТ

**дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук**

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Житомирському державному університеті імені Івана Франка, Міністерство освіти і науки України.

Опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
Бобрицька Валентина Іванівна,
Український державний університет
імені Михайла Драгоманова,
професор кафедри соціальної філософії,
філософії освіти та освітньої політики;

доктор педагогічних наук, професор
Вознюк Олександр Васильович,
Житомирський державний
університет імені Івана Франка,
професор кафедри англійської мови
з методиками викладання у дошкільній
та початковій освіті;

доктор педагогічних наук, професор
Хоменко Павло Віталійович,
Полтавський національний педагогічний
університет імені В.Г. Короленка,
професор кафедри теорії й методики
фізичного виховання, адаптивної та
масової фізичної культури.

Захист відбудеться 25 березня 2025 року об 11.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 Житомирського державного університету імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, 2-й поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті http://zu.edu.ua/avto_ped.html та в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40).

Реферат розіслано 25 лютого 2025 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н.П. Бірук

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Сучасні цивілізаційні процеси соціальних перетворень, динамічні зміни культурно-історичних умов, новітні погляди на наукові концепції сталого розвитку суспільства і системи освіти як основи такого розвитку, технологічний прогрес з його перевагами й парадоксами аж до можливого знищення людства військово-технічними засобами зумовили появу протиріч – між діяльністю людства і природою, між особистістю й культурою, між небезпекою і благополуччям людей. Це підтверджено дослідженнями ЮНІСЕФ та Інституту Геллопа, які свідчать про негативний вплив пандемії на психічне здоров'я дітей і молоді, що відчують страх і невпевненість у завтрашньому дні через уведення карантинів, закриття шкіл, порушення розпорядку дня, ведення воєнних дій. Переважна більшість країн світу спостерігають обмежену картину стану здоров'я підлітків, відрив життя дітей від друзів, шкільних класів та ігор як ключових елементів дитинства, що веде до значних порушень соціального, фізичного, психічного здоров'я (близько одного із семи дітей віком від 10 до 19 років (13%) мають діагностовані психічні розлади, а це 89 млн. хлопців і 77 млн. дівчат). Зазначене є підтвердженням того, що система освіти сьогодні потребує істотного оновлення підходів до здоров'язбереження і культури здоров'я, парадигмального переосмислення ролі та значення освітнього середовища в розвитку кожного члена соціуму – від народження до зрілого віку, впродовж усього життя. У нашій країні ситуацію загострюють обставини ведення військових дій та умови воєнного стану.

Сучасні ідеї гуманістично-концептуального оновлення й демократизації суспільства та освіти на засадах здоров'язбереження проголошені в Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року, Національній стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища в новій українській школі, Національній молодіжній стратегії до 2030 року, Концепції безпеки закладів, у Розпорядженні Кабінету Міністрів України від 24.02.2023 року № 174-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі на 2023 рік», листі Міністерства освіти і науки України «Про рекомендований порядок дій на випадок виникнення загроз соціального та воєнного характеру» № 1/12583-22 від 25.10.22 року. У цих документах акцентовано на необхідності побудови в Новій українській школі середовища, зорієнтованого на гуманну взаємодію всіх суб'єктів освітнього процесу для забезпечення педагогічних умов ефективної дії здоров'язбережувальних і здоров'ярозвивальних чинників. Особливо це стосується закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) як найбільш поширених і типових освітніх осередків, у яких молоді покоління та представники професійних спільнот учителів перебувають значну частину часу, що зумовлює увагу до проблематики

моделювання та реалізації здоров'ярозвивальних чинників середовища кожного такого закладу.

Зазначене завдання є частково вирішеним у наукових доробках та досвіді вітчизняних і зарубіжних учених з теорії моделювання (В. Міхєєв, А. Уйомов, та ін.); загальної теорії систем (Р. Акофф, Л. Берталанфі, В. Лекторський, В. Садовський, У. Ешбі та ін.); синергетики (І. Добронравова, І. Пригожин, Г. Хакен та ін.); педагогічної інноватики (К. Ангеловські, В. Бобрицька, Л. Подимова, С. Степанов, А. Субетто та ін.); теорії проектування освітніх систем і педагогічного проектування (Н. Алексеєва, В. Дудченко, М. Лазарєв, Є. Лодатко, М. Поташник та ін.); теорії професійної компетентності (Л. Кравченко, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, П. Хоменко та ін.); управлінської діяльності в освіті (М. Афанасьєв, В. Бондар, О. Мороз, В. Оніпко, В. Пікельна, С. Сисоєва, О. Цокур та ін.). Концептуальну побудову педагогічних моделей обґрунтували М. Бахтін, М. Каган, А. Буров та Є. Квятковський, Н. Киященко.

Проблематику компетентної освіти здобувачів різних категорій висвітлюють у своїх працях Т. Атрощенко, О. Дубасенюк, І. Кубенко, В. Луговий, Л. Парашенко, Н. Поліщук, О. Проценко та ін. Інтерпретації змісту феномену «здоров'я» дають науковці С. Горденко, Б. Долинський та В. Борщенко, Л. Избаш, Ю. Лісневська, О. Пахолок, Н. Сидорчук, Ю. Танасійчук та ін. Питання здоров'язбереження учнівської молоді розглядають вітчизняні педагоги О. Безкопильний, Т. Бережна, І. Мезенцева, О. Павлович, Ю. Грицай, С. Бірюк, О. Литвиненко, Б. Долинський, В. Борщенко, Н. Завидівська, О. Іонова та ін.

У науковій літературі існують різні підходи до формування та розвитку здоров'язбережувального освітнього середовища: антропологічні, філософські, соціальні, педагогічні, психологічні, психофізіологічні та ін. Загальні питання формування і розвитку здоров'язбережувального освітнього середовища учнівської та студентської молоді розкривають учені Т. Бережна, Н. Бишевець, М. Братко, Г. Васянович, Е. Заредінова, В. Іваненко, О. Кабацька, І. Карлішук, В. Кутасевич, Г. Мешко, В. Мірошник, Ю. Мосейчук, Л. Рибалко, П. Рибалко, Л. Руденко, Т. Сергеева та інші; водночас аспектам здоров'ярозвивального освітнього середовища Нової української школи поки що належної уваги не надано.

Значну кількість учених нині цікавить розвиток інноваційної діяльності в освіті, формування інноваційного освітнього середовища, використання в освітньому процесі інноваційних технологій, застосування сучасних здоров'язбережувальних технологій у закладах середньої освіти, створення інноваційного освітнього середовища в процесі професійної підготовки майбутніх фахівців та ін. У подібних контекстах проблему досліджують С. Васильєва, Т. Гриб, І. Зрибнєва, Г. Ляхович, Н. Онищенко, Т. Пятничук, О. Радченко, Р. Романюк, І. Самохвалова, П. Хоменко, О. Цюняк, О. Шапран та ін. Учені А. Апішева, К. Варивода, Г. Васянович, Л. Малинівська, І. Мельник, Г. Мешко, О. Обозова, Т. Цюман та інші науковці й

педагоги-практики розглядають питання безпеки учнів та студентів у освітньому середовищі, проблеми діагностики його психологічної безпеки, роль закладу освіти, педагогічних працівників, викладачів, учителів у формуванні безпечного освітнього середовища, основні завдання педагогів зі створення безпечного здоров'язбережувального середовища закладів освіти, аспекти управління процесом формування здоров'язбережувального освітнього середовища.

Низка вчених зосереджує увагу на розкритті питань розвитку здоров'я учнів закладу загальної середньої освіти; до них відносимо Т. Бережну, О. Ващенко, В. Вітюк, І. Волкову, М. Єфремову, Н. Лещій, Г. Мешко, Т. Осадченко, Л. Сливку, Н. Черв'якову, О. Язловецьку та ін.; пояснюючи загальні питання побудови та функціонування здоров'язбережувального середовища закладів середньої і вищої освіти, його зміст, структуру, принципи та умови реалізації, вони пропонують методи, сутність і зміст здоров'язбережувальних технологій у системі освіти учнівської молоді; здійснюють класифікацію та впровадження здоров'язбережувальних технологій в освітній процес закладів освіти, розглядають основні компоненти здоров'язбережувальних технологій в освітньому середовищі ЗЗСО.

Отже, вітчизняними та зарубіжними дослідниками з'ясовано провідні актуальні аспекти здоров'язбережувальної педагогіки й технологічне забезпечення відповідного освітнього середовища. Проте в нинішніх обставинах розвитку системи освіти України виокремлюємо низку суперечностей, що об'єктивно існують у сучасній теорії і практиці наук про освіту

на національному рівні між:

– світовими тенденціями розуміння здоров'я людини в контексті цілей сталого розвитку суспільства та недостатнім урахуванням потреби моделювання новітнього здоров'язрозвивального простору вітчизняних закладів освіти;

– вимогами гуманістично-компетентної освітньої парадигми до здоров'язрозвивального середовища закладу загальної середньої освіти та можливостями реалізації здоров'язбережувальних засад Концепції Нової української школи в обставинах воєнного стану;

на регіонально-громадському рівні між:

– соціальною необхідністю моделювання закладів загальної середньої освіти як осередків здоров'язбереження та реалізацією цього завдання в діяльності громад, регіональних органів управління освітою, педагогічних колективів, батьків;

– положеннями сучасних освітніх нормативно-правових документів і реальними можливостями громад та управлінських команд закладів освіти ЗЗСО забезпечити якісні педагогічні умови функціонування здоров'язрозвивального середовища закладів;

на інституційному рівні між:

– декларуванням важливості оновлення здоров'язбережувальних компетентностей суб'єктів освітнього середовища на засадах цілей сталого

розвитку та реальним станом нормативно-правового і навчально-методичного забезпечення взаємодії вчителів і учнів;

– доцільністю виокремлення й деталізування здоров'ярозвивальних чинників освітнього середовища у формі логіко-функціональної моделі та відсутністю науково обґрунтованих підходів до такого моделювання.

Отже, у контексті реалізації завдань побудови Нової української школи в обставинах воєнного стану в країні виникла потреба оновлення підходів до моделювання освітнього середовища ЗЗСО на здоров'язбережувальних засадах, що має на меті новітнє врахування всіх необхідних педагогічних умов, чинників ризику для суб'єктів освітнього процесу, забезпечення динамічного розвитку їхньої професійно-здоров'язбережувальної та здоров'язбережувальної компетентностей. Соціальна значущість проблеми, її теоретична і практична розробленість, виявлені об'єктивні суперечності зумовили вибір теми дисертаційної роботи: **«Наукові основи моделювання здоров'ярозвивального середовища закладу загальної середньої освіти»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах науково-дослідної теми «Професійна підготовка майбутніх фахівців в умовах ступеневої освіти» (ДР № 0110U002274) кафедри професійно-педагогічної, спеціальної освіти, андрагогіки та управління Житомирського державного університету імені Івана Франка. Тему роботи затверджено на засіданні кафедри професійно-педагогічної, спеціальної освіти, андрагогіки та управління Житомирського державного університету імені Івана Франка (протокол № 12 від 26 грудня 2024 р.).

Мета дослідження полягає в системному вивченні проблеми здоров'язбереження у закладах загальної середньої освіти України та обґрунтуванні логіко-функціональної моделі здоров'ярозвивального середовища ЗЗСО у цілісності методологічного (логіко-семіотичного), теоретичного (змістово-технологічного) і моніторингового (діагностувально-оцінного) конструктів.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження**:

1. Проаналізувати соціально-педагогічні аспекти проблеми здоров'язбереження особистості в освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти у науковій літературі та педагогічній практиці.

2. Обґрунтувати методологічні та теоретичні основи моделювання освітнього середовища ЗЗСО на засадах здоров'язбереження.

3. Визначити сутність та зміст здоров'ярозвивального середовища закладу загальної середньої освіти.

4. Теоретично обґрунтувати концепцію моделювання здоров'ярозвивального середовища закладу загальної середньої освіти.

5. Розробити та експериментально перевірити авторську модель здоров'ярозвивального середовища ЗЗСО як відображення новітнього простору

культури здоров'язбереження суб'єктів освітнього процесу.

6. Розробити змістово-технологічне забезпечення моделювання здоров'ярозвивального середовища ЗЗСО управлінськими командами експериментальних ЗЗСО, їхнє втілення у відповідних педагогічних умовах.

7. Здійснити прогностичне обґрунтування перспектив впровадження авторської моделі здоров'ярозвивального середовища ЗЗСО.

Об'єкт дослідження – заклад загальної середньої освіти як типове середовище в системі освіти України.

Предмет дослідження – наукові засади та змістово-технологічні аспекти моделювання здоров'ярозвивального середовища закладу загальної середньої освіти.

Концепція дослідження ґрунтується на розумінні можливостей моделювання здоров'ярозвивального середовища кожного закладу засобами діяльності управлінської команди та громадсько-педагогічних спільнот (батьків, учителів, представників громад), результатом якої стануть: ефективні педагогічні умови здоров'язбереження, сформована на якісному рівні професійно-здоров'язбережувальна компетентність педагогів та здоров'язбережувальна компетентність учнів початкових і 5-6 класів, які навчаються в руслі ідей гуманістично-компетентнісної освітньої парадигми та Концепції Нової української школи.

У зазначеному контексті розуміємо здоров'ярозвивальне середовище ЗЗСО як освітній простір, у якому в атмосфері формування культури здоров'я, екології здоров'я, дотримання цілісної (холістичної) формули здорового способу життя всіма суб'єктами освітнього процесу виникає можливість забезпечити відповідні умови та оперативно вносити зміни в довкілля, спосіб власного життя педагогів та учнів, використовуючи розроблене навчально-методичне забезпечення, поєднуючи новітні технології розвитку особистості, поетапно прогнозуючи очікувані результати освітніх впливів.

Вищезазначене передбачає обґрунтування основних ідей дослідження на різних рівнях: методологічному, теоретичному, практичному.

Методологічний концепт ґрунтується на сучасних підходах: загальнонаукових (феноменологічний, акмеологічний, системний, культурологічний); конкретно-наукових (середовищний, особистісний, компетентнісний); практико-технологічних (діяльнісний, інтегративний).

Феноменологічний підхід – употужнює реалізацію мети дослідження ідеями: цілісності духовного, фізичного, психічного здоров'я та розвитку особистості; формування культури здоров'я як соціально-педагогічного компонента загальної культури людини; досягнення здорового способу життя і закріплення його цінностей у життєдіяльності учнів і вчителів; **акмеологічний** – забезпечує комплексне ставлення до цілісності суб'єктів (учня і вчителя), коли індивідні, особистісні та суб'єктно-діяльнісні характеристики вивчаються в усіх

взаємозв'язках та опосередкуваннях для сприяння досягненню вищих рівнів здоров'язбереження; *системний* – передбачає цілісність та взаємодію здоров'ярозвивальних чинників ЗЗСО, обраних для комплексної реалізації здорового способу життя, коли системність моделювання ЗРОС полягає у взаємопогоджених компетентностях здоров'язбереження, сформованих у дітей і вчителів, які забезпечують необхідний рівень їхньої працездатності, моралі та духовності; *культурологічний* – пояснює зв'язок людини з культурою здоров'язбереження, розглядає феномен культури стрижнем розуміння особистості, її свідомості й життєдіяльності, культуротворчості та саморозвитку, як методологічна основа моделювання середовища ЗЗСО дозволяє тлумачити здоров'ярозвивальну освіту узагальненою культурою в єдності її аксіологічного, діяльнісного та особистісно-творчого компонентів.

У конкретно-науковому контексті проблеми *середовищний підхід* розглядається як засіб пізнання й розвитку особистості у просторі взаємодій із середовищем, яке водночас перетворюється на засіб діагностики, проектування і продукування освітнього результату – здорового способу життя; *аксіологічний* – розглядає моделювання здоров'ярозвивального середовища ЗЗСО у спрямуванні діяльності закладу на гуманістичний розвиток особистості учня і вчителя, за якого кожний учасник процесу є активним, мотивованим суб'єктом досягнення здорового способу життя, його цінностей як сутнісних характеристик особистості; *особистісний* – ґрунтується на послідовному ставленні до учня і вчителя як до особистості, самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта освітньої взаємодії, сприяє реалізації природного потенціалу кожного суб'єкта як творця самого себе, здатного обирати моральні орієнтири життєзбереження та розвитку; *компетентнісний* – спрямовує розвиток в учнів і вчителів досвідченості в життєвій сфері здоров'язбереження, що означає здатність застосовувати зразки успішної діяльності в життєвих ситуаціях для досягнення конкретних практичних цілей, діяти в різних обставинах задля збереження власного здоров'я, здоров'я інших людей, природи.

У практико-діяльнісному сенсі діяльнісний підхід зумовлює спрямованість освітнього процесу на розвиток компетентностей здоров'язбереження та наскрізних умінь особистості, застосування теоретичних знань на практиці, формування досвіду самоосвіти й командної роботи; інтегративний – спрямовує на розширення уявлень учнів про здоровий спосіб життя завдяки збагаченню змісту всіх освітніх галузей відповідним матеріалом; координує вплив суб'єктів, що виховують (педагогів, батьків, медичних працівників, ін.) як у навчальний, так і в позанавчальний час, сприяє застосуванню діалогічних аспектів освіти, які мотиваційно спрямовані на здоровий спосіб життя.

Теоретичний концепт дослідження до провідних орієнтирів концептуально-проблемного моделювання здоров'ярозвивального середовища конкретного ЗЗСО

як феноменологічних ідей долучає сукупність феноменів, що становлять логіко-семіотичну основу проблеми («здоров'я», «здоров'язбереження», «культура здоров'я», «здоровий спосіб життя», «ціннісне ставлення до здоров'я», «цілі сталого розвитку») та інструментарій моделювання (логіко-семіотичне (парадигмальне); організаційно-функціональне; структурно-прогностичне), об'єднаний поняттям «здоров'язбереження», що уможливорює адекватне визначення педагогічних умов, критеріїв, показників та рівнів сформованості професійно-здоров'язбережувальної компетентності вчителів і здоров'язбережувальної компетентності учнів – компонентів здоров'язбережувальних знань, умінь, мотивів, досвіду діяльності.

Практичний концепт відповідно розроблених управлінськими командами ЗЗСО нормативно-правових документів (новітніх статутів, стратегій розвитку на 5 років, положень стосовно визначення якості освіти, проєктів здоров'язбереження, ін.), організаційно-функціонального інструментарію реалізації педагогічних умов і авторського навчально-методичного забезпечення передбачає: запровадження педагогіки партнерства учасників освітнього процесу; застосування комплексу здоров'язбережувальних технологій (медико-гігієнічних, фізкультурно-оздоровчих, еколого-рекреаційних, безпекових, навчання здоров'ю, ін.) для учнів 5-6 класів з відповідними тренінгами; обладнання та функціонування класів безпеки як центрів здоров'ярозвивального середовища; реалізацію завдань освіти осіб з особливими потребами; інклюзивний дизайн простору; упровадження якісного та здорового харчування; зорієнтованість на відсутність проявів дискримінації, булінгу та шкідливих звичок дітей і дорослих у середовищі закладу.

Для досягнення мети та вирішення поставлених завдань використано комплекс **методів дослідження:**

– *загальнонаукових*: контент-аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, зіставлення, конкретизація, класифікація та систематизація – для розробки методології та поняттєво-термінологічного інструментарію дослідження;

– *конкретно-наукових*: теоретичного й структурно-функціонального моделювання – для розробки схеми логіко-функціональної моделі та технологічної карти дослідно-експериментальної роботи, системи критеріїв і показників професійно-здоров'язбережувальної компетентності вчителів та здоров'язбережувальної компетентності учнів; системний, термінологічний, ретроспективний, структурно-логічний аналіз – для окреслення особливостей здоров'ярозвивального середовища ЗЗСО як цілісного суспільного, освітнього та культурного феномену, опрацювання джерел з проблеми здоров'язбереження та культури здоров'я;

– *емпіричних*: спостереження, опитування (інтерв'ю, анкетування), експертні оцінки, ретроспективний аналіз власного досвіду роботи – для експериментальної перевірки результативності сконструйованої еталонної моделі ЗРОС ЗЗСО;

педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, підсумковий) для з'ясування ефективності моделі, моніторингу планових результатів;

– *статистичних*: критерії $W_{\text{емп}}$ Вілкоксона-Манна-Уїтні та $T_{\text{емп}}$ Крамера-Уелча, факторний аналіз, графічна презентація результатів педагогічного експерименту – для з'ясування достовірності й надійності отриманих кількісних та якісних показників експериментальної роботи.

Наукова новизна та теоретичне значення одержаних результатів полягає у тому, що:

– *уперше* проведено комплексний огляд наукової проблеми здоров'язбереження особистості в освітньому середовищі ЗЗСО в єдності її соціально-педагогічних аспектів та в руслі ідей гуманістично-компетентнісної парадигми освіти в суспільстві сталого розвитку; теоретично обґрунтовано концепцію моделювання здоров'ярозвивального середовища закладу загальної середньої освіти в умовах функціонування Нової української школи – новітнього, комфортного, безпечного, гуманного, природовідповідного, громадоцентричного, інклюзивного; запропоновано логіко-функціональну модель ЗРОС ЗЗСО у системній цілісності та взаємозумовленості методологічного (логіко-семіотичного), теоретичного (змістово-технологічного) й моніторингового (діагностувально-оцінного) конструктів; розроблено зразки нормативно-правового (стратегія, статут, здоров'язбережувальні проєкти, положення про заклад освіти) і змістово-технологічного (модельна програма, посібник, матеріали методичного семінару для вчителів, рекомендації з добору технологій та методів) забезпечення суб'єктів педагогічної взаємодії – адміністративних команд, педагогічних працівників, учнів та їхніх батьків, представників громадськості; систематизовано педагогічні умови моделювання ЗРОС ЗЗСО та здійснено прогностичне обґрунтування перспектив упровадження авторської моделі такого середовища в діяльності органів управління освітою різних рівнів;

– *уточнено*: сутність ключових понять дослідження «здоров'язбереження», «здоров'язбереження учнів», «здоров'ярозвивальне середовище закладу загальної середньої освіти», «здоров'язбережувальна компетентність»; структуру, зміст, форми, технології формування і розвитку здоров'язбережувальної компетентності вчителя, здоров'язбережувальної компетентності учня;

– *подальшого розвитку набуло* наукове розуміння *здоров'ярозвивальної сутності сучасного ЗЗСО* в забезпеченні здоров'я суб'єктів освітнього процесу, зумовлене особливостями його функціонування як цілісної багаторівневої системи, що впродовж тривалого часу істотно впливає на психічний та фізичний розвиток особистості, відповідає критеріям санітарного та епідеміологічного добробуту й медичного обслуговування, має інклюзивний дизайн приміщень, сучасну матеріально-технічну базу, у якому всі учасники освітнього процесу мають доступ

до здорової їжі та питної води, збалансованого харчування; ознакою такого середовища є гуманні відносини, позбавлені булінгу та насильства.

Практичне значення одержаних результатів полягає: у створенні навчально-методичного забезпечення впровадження логіко-функціональної моделі ЗРОС ЗЗСО: методичних матеріалів для навчання вчителів усіх освітніх галузей; авторської модельної програми навчального курсу «Здоров'я, безпека та добробут (інтегрований курс)» для учнів 5-6 класів; посібника «Уроки безпеки в закладах загальної середньої освіти: поради вчителю»; зразків нормативно-правових документів ЗЗСО (статут, стратегія розвитку на 5 років, положення про якість освіти, освітні проекти тощо). За результатами дослідження надано рекомендації керівникам ЗЗСО та іншим органам освіти, учителям, шкільним психологам, батькам, органам громадського управління щодо забезпечення діяльності закладів освіти на засадах моделювання освітнього середовища відповідно обраної для реалізації проблеми розвитку.

Зміст освіти та технології здоров'язбереження (формування соціальної компетентності та громадянської позиції; розвиток ключових компетентностей учителів і учнів; організація фізкультурно-оздоровчої роботи; інтеграція знань на засадах освіти сталого розвитку; тренінги щодо попередження насильства та антибулінгової політики; ортобіотичне самоіміджування; організація лікувально-профілактичних заходів; уроки серед природи, дні в довкіллі, зелені класи) можуть бути застосовані для розвитку в суб'єктів освіти компетентностей, необхідних для здорового та безпечного життя; сприяння ухваленню їхніх рішень щодо власного здоров'я, його збереження та розвитку; комплексності фізичної культури та посилення рухової активності.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Ліцею № 14 «Здоров'я» Полтавської міської ради (довідка № 01-22/522 від 14.10.2024); КЗ «Полтавська загальноосвітня школа I-III ступенів № 24 Полтавської міської ради Полтавської області» (довідка № 208 від 14.10.2024); КЗ «Полтавська загальноосвітня школа I-III ступенів № 11 Полтавської міської ради Полтавської області» (довідка № 447 від 30.10.2024); Гімназії № 25 Полтавської міської ради (довідка № 01-27/500 від 15.10.2024); Спеціалізованої загальноосвітньої школи I-III ступенів № 5 з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного циклу ім. Л. І. Бугаєвської Горішньоплавнівської міської ради Кременчуцького району Полтавської області (довідка № 01-07/503 від 14.10.2024); Карлівського ліцею № 4 Карлівської міської ради, Голобородьківської гімназії Карлівської міської ради (довідка № 01-26/824 від 15.10.2024); Березотіцької класичної гімназії Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області, Вищебулатинської гімназії Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області, Опорного закладу «Калайдинцівський ліцей» Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області, Опорного закладу

«Засульський ліцей Лубенської міської ради Лубенського району Полтавської області», (довідка № 01-15/729 від 14.10.2024); Райгородського ліцею Райгородської сільської ради Вінницької області (довідка № 239 від 20.12.2024); Липинського ліцею Підгайцівської сільської ради Луцького району Волинської області (довідка № 02-/08-02 від 6.01.2025); Ліцею №4 імені В'ячеслава Чорновола Южненської міської ради Одеського району Одеської області (довідка № 24 від 13.01.2025).

Особистий внесок здобувача. Представлені в дисертаційній роботі наукові положення одержані автором самостійно. Особистий внесок в опублікованих у співавторстві працях полягає в тому, що: у статті [9] проаналізовано сутність терміну «особистість», його місце в педагогіці, формування особистості в умовах побудови Нової української школи, стан розробленості у вітчизняній науці критеріїв визначення сформованості предметних і ключових компетентностей учнів, обґрунтовано зміст формування здоров'язбережувального образу світу учнів; розроблено [22] зміст, види діяльності та очікувані результати модельної навчальної програми «Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти; надані рекомендації [3] щодо створення кабінетів безпеки та проведення щотижневих уроків безпеки; у статті [26] визначено необхідність упровадження інтегрованих уроків при організації здоров'язбережувального освітнього середовища; охарактеризовано [31] можливості здорового учнівського харчування та очікувані результати; у праці [35] сформовано стратегічні цілі безпечного та комфортного освітнього середовища в закладі освіти; представлені [32] здоров'язбережувальні технології, що сприяють формуванню здоров'язбережувальної компетентності учнів; у праці [6] проаналізовано низку алгоритмів та зображень, що широко використовуються в системах безпеки для розпізнавання людей; у статті [4] подано поглиблений аналіз сучасного виміру поняття «педагогічна технологія», який є ключовим елементом у розробці ефективних освітніх стратегій; у роботі [5] досліджено взаємозв'язок між залученням здобувачів освіти до навчання, позакласних заходів та розвиток їхніх навичок критичного мислення.

Апробація результатів дисертаційної роботи. Основні положення та результати дисертаційної роботи обговорено та представлено на:

міжнародних конференціях – «Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI столітті» (Львів, 2022), «Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук» (Одеса, 2022); «Роль науки і освіти в сталому розвитку» (Катовіце, 2023), «Ways of Science Development in Modern Crisis Conditions» (м. Дніпро, 2024);

всеукраїнських конференціях – «Зміст освіти та освітні практики Нової української школи» (Полтава, 2021), «Новітні підходи до управління в закладах загальної середньої освіти: виклики воєнного стану та повоєнного відновлення»

(Полтава, 2022), «Інтеграція змісту освіти в профільній школі» (Полтава, 2019), «Гуманістичні ідеї Григорія Сковороди як джерело розвитку наукового потенціалу педагогічного працівника у системі неперервної освіти» (Полтава, 2022), «Лише той Учитель, хто живе так, як навчає» (Полтава, 2023), «Мережа шкіл новаторства України: розвиток професійної компетентності керівних, науково-педагогічних і педагогічних працівників у контексті реалізації післядипломної освіти» (Полтава, 2021, 2022, 2023), «Організація безпечного освітнього середовища – виклик сучасності: перспективи та рішення (Тернопіль, 2024), «Педагогічна наука і освіта у сучасному вимірі: проблеми та перспективи розвитку» (Одеса, 2024), «Правові, економічні, соціокультурні засади регулювання суспільних відносин: сучасні реалії та виклики часу» (Полтава, 2024);

конференціях, круглих столах, семінарах регіонального рівня: «Рухаємося до НУШ разом» (Полтава, 2021), «Формування лідерської компетентності в школі: досвід Полтавської обласної мережі шкіл лідерської освіти» (Полтава, 2021), «Стратегічні пріоритети розвитку освіти в Полтавській області» (Полтава, 2022), «Освітній менеджмент: успішні практики й виклики в контексті розбудови НУШ» (Полтава, 2023), «Наука, освіта, ідеологія: пам'ять як культурний код і чинник розвитку нації» (Полтава, 2024);

на засіданні: кафедри професійно-педагогічної, спеціальної освіти, андрагогіки та управління Житомирського державного університету імені Івана Франка (Житомир, 2024); спеціальної дослідницької групи «Філософія лідерства в освіті» Полтавської академії неперервної освіти ім. М.В. Остроградського (Полтава, 2021, 2022, 2023).

Положення і результати **кандидатської дисертації** на тему «Дидактичні засади формування здоров'язбережувального навчального середовища початкової школи» зі спеціальності 13.00.09 «Теорія навчання» було захищено в 2015 році в Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В. Гнатюка; її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Основні наукові положення дисертаційної роботи опубліковано в 36 наукових і навчально-методичних працях (23 одноосібних), серед яких: 1 стаття у колективній зарубіжній монографії, 1 у колективній вітчизняній монографії, 1 навчальний посібник (у співавторстві), 3 статті у виданнях, індексованих у наукометричних базах Web of science та Scopus (1 у Scopus, 2 у WoS), 15 статей у фахових наукових виданнях України (14 одноосібних), 3 праці методичного характеру (у співавторстві), 12 публікацій у збірниках матеріалів конференцій та інших виданнях (4 у співавторстві).

Структура й обсяг дисертації. Дослідження складається зі вступу, 5 розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (536 найменувань), 19 додатків на 247 сторінках. Повний обсяг роботи становить 717 сторінок, з них 398 сторінок основного тексту. Дисертація містить 24 таблиці та 29 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми; визначено об'єкт, предмет, мету і завдання дослідження, методологічні, теоретичні та технологічні засади дисертації; схарактеризовано методи; розкрито наукову новизну і практичне значення; наведено відомості щодо апробації, структури та обсягу дисертації.

У першому розділі **«Збереження і розвиток здоров'я особистості в освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти (ЗЗСО) як проблема наук про освіту»** розглянуто нормативно-правові засади і тенденції реформування загальної середньої освіти та ЗЗСО як її типової ланки; розкрито здоров'язбережувальну діяльність українських ЗЗСО в руслі гуманістично-компетентнісної парадигми освіти; охарактеризовано здоров'язривальне середовище ЗЗСО як соціальну і педагогічну проблему.

У процесі систематичного аналізу джерел з'ясовано, що середню освіту в педагогіці представлено як окремими складниками її розгляду, так і в їх сукупності, з виокремленням суттєвих чинників для кожного конкретного закладу. Розробляючи системно-проблемну модель ЗЗСО з увиразненням основного аспекту (науково-методичної проблеми) діяльності, учені й педагоги-практики враховують загальноновизнані аспекти: необхідність переосмислення цільових орієнтацій освітнього процесу зі знань, що є центрованими на плюралістичні, що здатне забезпечити ефективність професійної діяльності освітнього менеджменту педагогів, яке відбувається у вітчизняній системі освіти на засадах гуманістично-компетентнісної парадигми; функціонування особистісно-професійних засад освітнього простору ЗЗСО як своєрідного життєвого простору, що відображає особливості й ціннісні орієнтації сучасного закладу загальної середньої освіти в руслі Концепції Нової української школи. До позитивних тенденцій гуманістично-компетентнісного реформування шкільної освіти віднесено: децентралізацію й демократизацію управління і фінансування освіти; деідеологізацію та зміну мети й змісту гуманітарного аспекту освіти; розробку стандартів у змісті шкільної освіти; прагнення до самоврядування ЗЗСО; скасування монополії держави на створення програм і підручників; надання першочергової уваги викладанню державною мовою; забезпечення свободи педагогічної творчості.

У вітчизняних нормативно-правових документах значної уваги надано ЗЗСО з урахуванням чинників системного управління (дієвий педагогічний гуманізм, соціально-економічні, правові, загальнопрофесійні знання і вміння; ключові компетентності, що забезпечують особистісно зорієнтоване спілкування та педагогічну фасилітацію; соціальний інтелект, соціально-психологічну толерантність та відповідальність; педагогічну рефлексію, організованість; сенсомоторні здібності), відповідні принципи ефективного менеджменту організації (об'єктивної та суб'єктивної новизни; цілісності та гнучкості освітнього середовища; активності та внутрішньої мотивації суб'єктів; особистісного

самовизначення). Вибір управлінською командою шляхів розвитку ЗЗСО неможливий без урахування вимог демократизації освіти як на макрорівні закладу, так і на мікрорівні – лібералізація всієї системи педагогічної діяльності.

Першочергово до методологічних засад дослідження належать нормативно-освітні вимоги стосовно сучасного розуміння ЗЗСО, його місця і призначення в системі освіти загалом і реалізації завдань здоров'язбереження учнів – зокрема. У Національній стратегії державної молодіжної політики 2030 року одним із пріоритетних напрямів визначено здоров'я: формування навичок здорового способу життя, розвиток та збереження фізичної культури, культури здорового харчування та психогігієни. Тому важливим є здоров'язбереження як педагогічний процес, спрямований на зміцнення здоров'я учнів, формування їхньої мотивації на дотримання здорового способу життя, свідомого, відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих. Здоров'язбереження у освітньому процесі розглядається як діяльність, спрямована на підтримання та зміцнення фізичного і психічного здоров'я його суб'єктів.

В атмосфері формування культури здоров'я, екології здоров'я, дотримання цілісної (холістичної) формули здорового способу життя виникає здатність педагогів вносити зміни в довкілля, спосіб власного життя та учнів, використовуючи та поєднуючи оптимальні методи навчання і виховання та вміння прогнозувати очікуваний результат освітніх впливів.

Отже, методологічною основою здоров'ярозвивального середовища ЗЗСО є гуманістично-компетентнісна парадигма освіти та відповідна їй парадигмальна модель – Концепція Нової української школи, сутність якої полягає у створенні позитивної ситуації для сприйняття й адекватного реагування суб'єктів освіти на виклики соціального середовища, першочергово на потребу здоров'язбереження. До провідних методологічних орієнтирів концептуально-проблемного розуміння середовища конкретного ЗЗСО належить сукупність феноменів, що становлять логіко-семіотичну основу проблеми дослідження – здоров'я, здоров'язбереження, культура здоров'я, здоровий спосіб життя, ціннісне ставлення до здоров'я.

У процесі структурно-логічного аналізу джерел з'ясовано, що середню освіту в педагогіці виражають різними моделями, які відображають як окремі складники її розгляду, так і сукупності компонентів, формуючи й виокремлюючи суттєві чинники для кожного конкретного закладу. Розробляючи системно-проблемну модель ЗЗСО з увиразненням певного основного аспекту (проблеми) діяльності, вчені й педагоги-практики враховують загальноновизнану особливість: сучасна наука має модельність як інтегральну якість (жодний метод емпіричних або теоретичних досліджень не може бути реалізований без наявності моделі як цілісного уявлення про предмет дослідження). Педагогічний сенс такої моделі виявляється в тому, що вона дозволяє виділити актуальні та перспективні завдання освітнього процесу, виявити, вивчити та науково обґрунтувати умови можливого зближення між

вірогідними, очікуваними та бажаними змінами модельованого об'єкта.

У науках про освіту склалися засади дослідження проблеми здоров'язбереження: філософські; методологічні й теоретико-методичні основи формування валеологічної культури і здоров'язбережувальної компетентності дітей і молоді, розвиток у них ціннісного ставлення до здоров'я; формування культури здоров'я здорового способу життя; теоретичні і методичні основи професійної підготовки майбутніх учителів до організації здоров'язбережувального середовища; застосування здоров'язбережувальних технологій у закладах освіти; науково-теоретичні засади здоров'язбереження школярів та студентів тощо.

На засадах феноменологічного загальнонаукового підходу вчені визначають «здоров'язбереження» як педагогічний феномен, що висвітлює системну спрямованість зусиль усіх суб'єктів освітнього процесу ЗЗСО на забезпечення фізичного, духовного, психічного й соціального благополуччя учнів, на ефективність процесу формування, зміцнення і збереження здоров'я всіх учасників в умовах суб'єкт-суб'єктної взаємодії його структурних елементів. З цієї позиції розглядають організацію здоров'язбережувальної роботи в закладах освіти як паралельний зустрічний процес передачі здоров'язбережувального досвіду від педагогів до учнів та активного сприйняття здобувачами освіти вказаних знань із подальшим формуванням відповідних здоров'язбережувальних компетентностей. Це передбачає створення в ЗЗСО особливої комфортної атмосфери, позитивного простору особистісного зростання в інтелектуальній, духовній та соціальній сферах, який можна тлумачити як здоров'язрозвивальне середовище закладу освіти. На підставі інтерпретацій змісту феномену «здоров'я» вченими В. Бабич, С. Горденко, Б. Долинським, В. Борщенко, Л. Ізбаш, Ю. Лісневською, В. Оніпко, Ю. Танасійчуком та ін. з'ясовано, що в сучасній науковій літературі виділяють соматичне, фізичне, психічне, етичне, духовне здоров'я тощо; при цьому культура здоров'я передбачає наявність в особистості необхідних здоров'язбережувальних компетентностей, характеризується відповідним способом життя – ситуацією, коли отримані знання й уміння застосовуються на практиці з метою оздоровлення та всебічного розвитку особистості. Для сучасного ЗЗСО розвиток культури здоров'я – це специфічна сфера діяльності, яка передбачає об'єднання зусиль учасників освітнього процесу, медиків, представників громадськості, щоб в умовах здоров'язрозвивального середовища формувати, зберігати і зміцнювати духовне, психічне і фізичне здоров'я, сформувавши певне уявлення про його значення в житті людини, відповідальне ставлення до його збереження, а також знаннями оздоровчих технологій.

Феномен «здоровий спосіб життя» (дії, звички, певні обмеження, пов'язані з оптимальною якістю життя, яка охоплює соціальні, розумові, духовні, фізичні компоненти, запобігання ризикові розвитку захворювань) поєднує в середовищі

все, що сприяє реалізації суспільних і побутових функцій в оптимальних для здоров'я умовах, спрямовує особистість у напрямі розвитку, збереження і зміцнення як індивідуального, так і суспільного здоров'я, тобто розвивальна функція розглядається як взаємодія всіх аспектів життя – фізичного, інтелектуального, емоційного, соціального, морального, особистісного; як стан повного фізичного, психічного, соціального здоров'я та добробуту; як умова гармонійного життя та щастя; як усвідомленість відповідних цінностей.

У другому розділі «**Методолого-теоретичні основи моделювання освітнього середовища ЗЗСО на засадах здоров'язбереження**» охарактеризовано здоров'ярозвивальне освітнє середовище ЗЗСО як новітній простір культури здоров'язбереження учнів, учителів, усіх суб'єктів освітнього процесу; запропоновано алгоритми моделювання освітнього середовища ЗЗСО з урахуванням сучасних наукових підходів; обґрунтовано напрями і засоби концептуального моделювання новітнього здоров'ярозвивального середовища ЗЗСО.

Моделюючи здоров'ярозвивальне середовище ЗЗСО, у його складі виділяють: управлінський компонент (організаційні структури управління навчальним закладом, які визначають та задають специфіку організації навчання й виховання в руслі проблеми побудови здоров'ярозвивального середовища); нормативну складову (законодавчо-правове і нормативно-інструктивне забезпечення, що регулює процеси навчання, виховання і освіти, у тому числі навчальні плани і програми); учнівський компонент, який утворює контингент ЗЗСО; цільовий компонент (цілі функціонування ЗЗСО як здоров'ярозвивального середовища); психолого-педагогічну складову, яку утворюють технології, методи і засоби навчальної діяльності і яка характеризує та задає специфіку освітнього процесу; що здійснюється в ЗЗСО; ресурсну складову, яку становлять кадрові (вчителі, викладачі, вихователі, керівники гуртків, допоміжний персонал закладу), енергетичні і фінансові спроможності закладу, а також систему основних фондів й засобів навчання та оснащення, технології забезпечення їх придатності, безпечного використання і розвитку.

У стратегіях розвитку ЗЗСО на 2021-2026 рр. відображені цільові установки, згідно яких метою кожного закладу обрано збереження духовно-морального, фізичного, психічного здоров'я здобувачів освіти, формування в них відповідального ставлення до власного життя. Актуалізовано ситуацію успіху, коли заклад формує адекватну самооцінку здобувача, повагу до досягнень інших людей, вміння ставити перед собою реальні цілі й досягати їх з почуттям гідності, усвідомлення себе як творця власного життя, свідоме ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої соціальної цінності. Стратегії побудови ЗРОС ЗЗСО управлінськими командами спрямовано в площину цінностей особистісного розвитку, варіативності й відкритості освітньої системи закладу, що

зумовило новітню модернізацію чинників, які впливають на якість освітнього процесу, змісту освіти, форм і методів здоров'язбереження, внутрішнього та зовнішнього моніторингу якості знань здобувачів освіти та технологій надання педагогами освітніх послуг, прийняття управлінських рішень щодо ефективності побудови такого середовища.

Методологічні основи дослідження ґрунтуються на врахуванні низки сучасних підходів: загальнонаукових (феноменологічний, акмеологічний, системний, культурологічний); конкретно-наукових (середовищний, особистісний, компетентнісний); практико-технологічних (діяльнісний, інтегративний).

Акмеологічний підхід полягає у здійсненні комплексного дослідження й відновлення цілісності суб'єкта (учня), що проходить ступінь зрілості, коли його індивідні, особистісні та суб'єктно-діяльнісні характеристики вивчаються в усіх взаємозв'язках та опосередкуваннях для сприяння досягненню вищих рівнів культури здоров'язбереження. Культурологічний підхід як конкретно-наукова методологія пізнання освітнього середовища зумовлений об'єктивним зв'язком людини з культурою здоров'язбереження як системою відповідних цінностей; як методологічна основа моделювання середовища ЗЗСО дозволяє трактувати здоров'язрозвивальну освіту узагальненою культурою в єдності її аксіологічного, діяльнісного та особистісно-творчого компонентів. Особистісний підхід спрямований на особистість дитини, ґрунтується на послідовному ставленні до учня як до особистості, самосвідомого відповідального суб'єкта власного розвитку і як до суб'єкта виховної взаємодії; вимагає ставлення як відповідальних і свідомих суб'єктів здоров'язбережувальної діяльності; сприяє реалізації природного потенціалу учня як творця самого себе, формуванню системи особистісних цінностей, що відображають його творчу сутність і є запорукою самореалізації, здатності обирати моральні орієнтири життєзбереження та розвитку. Діяльнісний підхід зумовлює спрямованість освітнього процесу на розвиток компетентностей здоров'язбереження та наскрізних умінь особистості, застосування теоретичних знань на практиці, формування здібностей до самоосвіти й командної роботи.

Середовищний підхід розглядається як засіб пізнання й розвитку особистості учня та є системою змодельованих його взаємодій із середовищем, яке водночас перетворюється на засіб діагностики, проектування і продукування виховного результату – здорового способу життя; цей підхід вимагає від учителя і керівника ЗЗСО розуміння того, що спосіб життя кожної людини формується в результаті її взаємодії із простором освіти. Відповідно середовищного наукового підходу науковцями неодноразово з'ясовано, що сучасне типове середовище ЗЗСО не відповідає необхідним умовам здоров'язбереження, що є наслідком великого обсягу навчального навантаження, нераціональної організації освітнього процесу, неефективного використання застарілих методів та прийомів на тлі технологічного прогресу в усіх сферах життєдіяльності, високого темпу та ритму сучасного життя;

також існуючі умови недостатньо ефективні щодо гармонійного розвитку особистості учнів, формування, збереження та зміцнення їхнього здоров'я.

Системний підхід передбачає цілісність здоров'ярозвивальних чинників ЗЗСО, спрямованих на комплексну реалізацію здорового способу життя; системність моделювання полягає у взаємопогоджених педагогами компетентностях здоров'язбереження, сформованих у дітей, які забезпечують необхідний рівень їхньої працездатності, моралі та духовності. Компетентнісний підхід спрямовує формування в учнів досвідченості у життєвій сфері здоров'язбереження, що означає розвиток здатності практично діяти, застосовувати досвід успішної діяльності в різних життєвих ситуаціях для досягнення конкретних практичних цілей; цей підхід спрямовує розвиток здатності учнів і вчителів діяти в різних обставинах задля збереження власного здоров'я, здоров'я інших людей, природи, він тісно пов'язаний з особистісним і середовищним підходами, оскільки ґрунтується на особистості учня та може бути реалізованим і перевіреном учителем тільки в ході виконання ним певного комплексу дій у рамках змодельованого з ЗЗСО здоров'ярозвивального середовища, в основі якого знаходиться усвідомлення першочергово управлінською командою і педагогами феноменів «здоров'я», «культура здоров'я», «здоровий спосіб життя», «цінності здорового способу життя» та ін.

Інтегративний науковий підхід для реалізації завдань формування здорового способу життя учнів пропонує три напрями: перший спрямовується на розширення уявлень учнів про здоровий спосіб життя за умови збагачення змісту всіх навчальних предметів відповідним матеріалом; другий координує вплив суб'єктів, що виховують (педагогів, батьків, медичних працівників, ін.) як у навчальний, так і в позанавчальний час; третій напрям забезпечує застосування сукупності методів і форм виховання, за якого бесіди, розповіді, проблемні ситуації, ін. реалізують діалогічний аспект освіти, який забезпечує мотиваційну спрямованість на здоровий спосіб життя; фізичні вправи, ігри, забави, рольові ігри, свята тощо передбачають включення учнів у конкретну практичну роботу зі збереження і зміцнення свого здоров'я; контекстний – поєднує спільним значенням, сенсом усі аспекти здоров'язбереження у змодельованому середовищі.

Засобами системного теоретичного аналізу на основі необхідності змін в освітній парадигмі України щодо формування сталого розвитку суспільства з'ясовано, що стратегічним завданням передових систем освіти постає створення сталих освітніх середовищ та відповідних новітніх моделей, в основу яких закладені широкі міждисциплінарні знання, що базуються на комплексному баченні умов розвитку особистості здобувачів освіти, котрі забезпечують здоров'язбереження, стабільність і ефективність існування сучасної цивілізації на засадах цілісності природного оточення, економічної життєздатності та соціальної справедливості для нинішніх і майбутніх поколінь. На підставі обґрунтованих

методологічних засад побудови ЗРОС ЗЗСО, необхідного для здорового та безпечного життя учнів як однієї з глобальних цілей освіти сталого розвитку доведено його педагогічну сутність як новітнього, комфортного, безпечного, гуманного, природовідповідного, громадоцентричного, інклюзивного освітнього процесу.

Розробляючи модель здоров'ярозвивального середовища закладу, адміністративна команда ЗЗСО має орієнтуватися на втілення засад освіти сталого розвитку в освітній процес, його відображення в постулатах гуманістично-компетентнісної освітньої парадигми, законодавчих і нормативних актах – концепціях Нової української школи; Ключових компетентностей для навчання впродовж життя; Цілей сталого розвитку ООН; на Державний стандарт загальної середньої освіти (2020).

Проблемно-цільовий аналіз комплексу нормативно-правових джерел дослідження уможливив висновок, що із запровадженням нових державних стандартів початкової, базової середньої освіти, стандартів підготовки вчителя й нових навчальних планів, реалізацією Національної стратегії розбудови безпечного й здорового освітнього середовища в Новій українській школі відбувається переорієнтація освіти на цілі сталого розвитку, постає необхідність реалізації ідей цих документів, їх фактологічного змістового наповнення, шляхом інтеграції знань учнів з усіх предметних галузей основної школи.

У третьому розділі **«Педагогічна сутність і структура конструктів логіко-функціональної моделі здоров'ярозвивального середовища ЗЗСО»** розкрито педагогічну сутність і структуру логіко-функціональної моделі здоров'ярозвивального середовища ЗЗСО; охарактеризовано діяльність управлінських команд ЗЗСО з реалізації завдань побудови ЗРОС; обґрунтовано роль учителя в реалізації моделі здоров'ярозвивального середовища ЗЗСО.

У методологічному (логіко-семіотичному) конструкті моделі враховані: загальнонаукові, конкретно-наукові, практико-технологічні підходи; види моделювання (логіко-семіотичне (парадигмальне), організаційно-функціональне, структурно-прогностичне); феноменологічні ідеї (цілісності духовного, фізичного, психічного здоров'я та розвитку особистості; формування культури здоров'я як соціально-педагогічного компонента загальної культури людини; досягнення здорового способу життя і закріплення його цінностей у життєдіяльності учнів і вчителів) (рис. 1).

Теоретичний (змістово-технологічний) конструкт побудовано з урахуванням завдань діяльності суб'єктів моделювання: управлінською командою (моделювання середовища ЗЗСО на засадах цілей сталого розвитку; переорієнтація

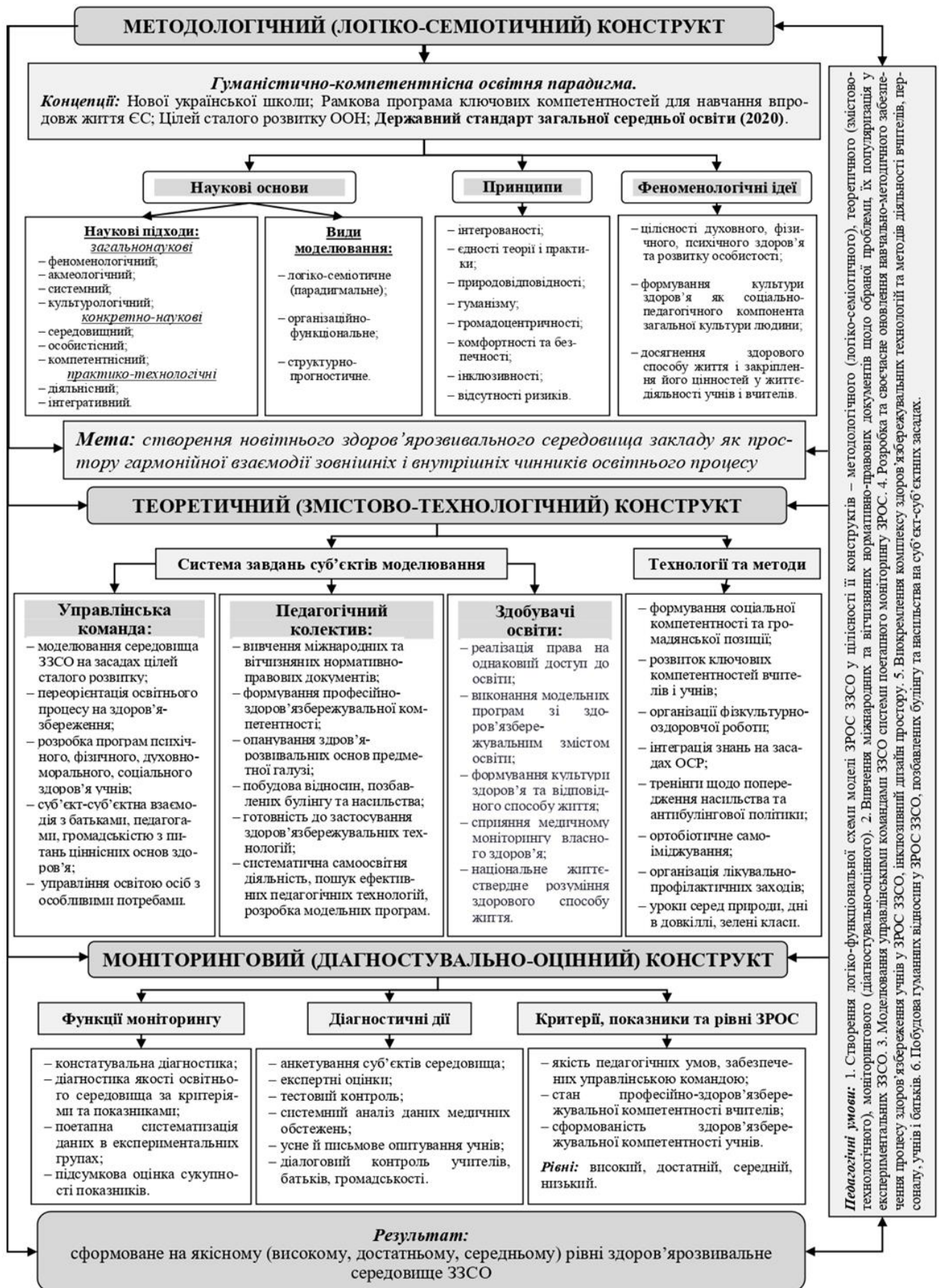

Рис. 1. Логіко-функціональна схема моделі здоров'ярозвивального середовища ЗЗСО

освітнього процесу на здоров'язбереження; розробка програм психічного, фізичного, духовно-морального, соціального здоров'я учнів; суб'єкт-суб'єктна взаємодія з батьками, педагогами, громадськістю з питань ціннісних основ здоров'я; готовність до публічного управління освітою осіб з особливими потребами); педагогічним колективом (вивчення міжнародних та вітчизняних нормативно-правових документів; формування професійно-здоров'язбережувальної компетентності; опанування здоров'ярозвивальних основ предметної галузі; побудова відносин, позбавлених булінгу та насильства; готовність до застосування здоров'язбережувальних технологій; систематична самоосвітня діяльність, пошук ефективних педагогічних технологій, розробка модельних програм) здобувачами освіти (реалізація права на однаковий доступ до освіти; виконання моделювальних програм зі здоров'язбережувальним змістом освіти; формування культури здоров'я та відповідного способу життя; сприяння медичному моніторингу власного здоров'я; національне життєтвердне розуміння здорового способу життя). Зміст освіти та технології здоров'язбереження (формування соціальної компетентності та громадянської позиції; розвиток ключових компетентностей вчителів і учнів; організація фізкультурно-оздоровчої роботи; інтеграція знань на засадах ОСР; тренінги щодо попередження насильства та антибулінгової політики; ортобіотичне самоіміджування; організація лікувально-профілактичних заходів; уроки серед природи, дні в довкіллі, зелені класи) мають розвивати в учнів компетентності, необхідні для здорового та безпечного життя; сприяти ухваленню рішень щодо власного здоров'я, його збереження та дотримання здорового способу життя, занять фізичною культурою та посилення рухової активності; підвищувати рівень фізичної активності учнів шляхом реалізації комплексного підходу до духовно-морального, фізичного, соціального розвитку в закладах освіти, що передбачає навчальні заняття з фізичної культури, загальну рухову активність учнів, широке залучення працівників закладів освіти, батьків та місцевих громад до здоров'язбереження.

Взаємоузгодженість попередньо охарактеризованих конструктів моделі ЗРОС ЗЗСО забезпечує моніторинговий (діагностувально-оцінний) конструкт, яким передбачено функції моніторингу – констатувальна діагностика; діагностика якості освітнього середовища за критеріями та показниками; поетапна систематизація даних в експериментальних групах; підсумкова оцінка сукупності показників; діагностичні дії – анкетування суб'єктів середовища, експертні оцінки, тестовий контроль, системний аналіз даних медичних обстежень, усне й письмове опитування учнів, діалоговий контроль учителів, батьків, громадськості; критерії, показники (якість педагогічних умов, забезпечених управлінською командою, стан професійно-здоров'ярозвивальної компетентності вчителів, сформованість здоров'язбережувальної компетентності учнів) та рівні ЗРОС – високий, достатній, середній, низький.

Структуруючи орієнтовний перелік функціональних компетентностей керівника ЗЗСО, складником професійної компетентності визначаємо здоровий

спосіб особистого життя, фізичне здоров'я, а в змісті функціональних компетентностей – знання нормативно-конструктивних документів із питань охорони здоров'я учнів та працівників школи. Готовий до такої діяльності керівник ЗЗСО розуміє безпечне освітнє середовище як сукупність умов закладу освіти, що унеможлиблюють заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової та/або моральної шкоди внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, приниження честі, гідності, ділової репутації, пропаганди та агітації, у тому числі з використанням кіберпростору, безпечності та якості харчових продуктів або надання неякісних послуг із харчування шляхом фізичного та/або психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, а також унеможлиблюють вживання на території та в приміщеннях закладу алкогольних напоїв, тютюнових виробів, наркотичних засобів, психотропних речовин тощо. Формуючи управлінську команду ЗЗСО, керівник сприяє створенню в закладі освіти інклюзивного освітнього середовища, універсального дизайну та розумного пристосування (предметів, навколишнього середовища, освітніх програм та послуг, що забезпечують максимальну придатність для використання всіма особами без необхідної адаптації чи спеціального оформлення), що забезпечить безпечне, комфортне та здоров'язбережувальне освітнє середовище.

Для оцінювання професійно-здоров'язбережувальної компетентності педагогічних працівників передбачено використання методів анкетування, спостереження та інтерв'ю, аналіз документації для збирання інформації і здійснюється членами управлінської команди ЗЗСО відповідно до розподілу посадових обов'язків з можливим залученням керівників предметних методичних спільнот закладу; спостереження за діяльністю педагогічних працівників включало також відвідування навчальних занять, огляд класних кімнат, спостереження за організацією взаємодії з учасниками освітнього процесу, у тому числі і з батьками.

Оскільки формування здорового способу життя учнів залежить від правильно змодельованого освітнього середовища, управлінська команда ЗЗСО має передбачати наскрізне включення в освітньому процесі тем про здорове харчування, користь фізичної активності, спорту, правила екологічної поведінки задля сталого розвитку суспільства; підготувати план заходів із протидії булінгу, відповідно до якого проводиться цикл тренінгів з усіма учасниками освітнього процесу щодо попередження насильства та антибулінгової політики; спрямувати вчителів на підвищення власної професійної здоров'язбережувальної компетентності шляхом бенчмаркінгу з формування навичок здорового способу життя, інтеграції здоров'язбережувальних знань у вивченні всіх предметів навчального плану. В освітньому закладі мають бути запроваджені здоров'язбережувальні технології (функціонувати спортивні секції та гуртки; середовище, яке мотивує до активності – ігрові майданчики, спортивні майданчики, можливості для рухової активності в приміщеннях, доступ до спортивного

обладнання під час перерв тощо); активне залучення батьків до питань планування фізичної активності, проведення спортивних заходів, аналізу даних медичних обстежень; партнерство з громадою (спортивними клубами, бібліотеками, соціальними підприємствами); профілактико-оздоровлювальна робота з медичними установами тощо.

Педагогічними умовами оптимально змодельованого здоров'язривального середовища ЗЗСО є: створення логіко-функціональної схеми моделі ЗРОС ЗЗСО у цілісності її конструктів – методологічного (логіко-семіотичного), теоретичного (змістово-технологічного), моніторингового (діагностувально-оцінного); вивчення міжнародних та вітчизняних нормативно-правових документів щодо обраної проблеми, їх популяризація у експериментальних ЗЗСО; моделювання управлінськими командами ЗЗСО системи поетапного моніторингу ЗРОС; розробка та своєчасне оновлення навчально-методичного забезпечення процесу здоров'язбереження учнів у ЗРОС ЗЗСО, інклюзивний дизайн простору; виокремлення комплексу здоров'язбережувальних технологій та методів діяльності вчителів, персоналу, учнів і батьків; побудова гуманних відносин у ЗРОС ЗЗСО, позбавлених булінгу та насильства на суб'єкт-суб'єктних засадах.

Упроваджуючи засади НУШ, забезпечити розвиток в здобувачів освіти здоров'язбережувальної компетентності здатний компетентний учитель зі сформованими відповідно до професійного стандарту ключовими та професійними компетентностями й функціями; з готовністю здійснювати інноваційну високопродуктивну здоров'язривальну діяльність у сучасних умовах ЗЗСО.

Зазначене зобов'язує всіх без винятку вчителів ЗЗСО до діяльності з реалізації моделі здоров'язривального освітнього середовища, котре тлумачиться як сукупність умов, що унеможливають заподіяння учасникам освітнього процесу фізичної, майнової, моральної шкоди, зокрема внаслідок недотримання вимог санітарних, протипожежних та будівельних норм і правил, законодавства щодо кібербезпеки, захисту персональних даних, безпечності та якості харчових продуктів або надання неякісних послуг із харчування шляхом фізичного чи психологічного насильства, експлуатації, дискримінації за будь-якою ознакою, приниження честі, гідності, ділової репутації, поширення неправдивих відомостей тощо, пропаганди та агітації, у тому числі з використанням кіберпростору.

У четвертому розділі **«Методичні основи та новітні здоров'язбережувальні технології реалізації моделі здоров'язривального освітнього середовища закладу загальної середньої освіти»** розкрито методіку розробки авторської модельної програми навчального курсу зі здоров'язбереження для учнів 5 класу основної школи; наведено характеристику модельної програми інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» для учнів 6 класу; визначено типи, види і зразки новітніх здоров'язбережувальних технологій для реалізації моделі ЗРОС ЗЗСО.

Експериментальну роботу з упровадження логіко-функціональної моделі здоров'язривального середовища ЗЗСО в практику діяльності загальноосвітніх

шкіл Полтавщини розпочато в 2018 році. 2018-2022 роки стали першим періодом існування ЗРОС як новітнього простору освіти, що відповідає ідеям гуманістично-компетентної освітньої парадигми, цілям сталого розвитку суспільства та положенням Концепції Нової української школи. Перехід учнів початкової школи до основної розпочав наступний період ЗРОС – з 2021 року донині. Новітньою ознакою цього етапу визначено воєнний стан у країні, який позначив гостро актуальною безпеку проблематику освітніх середовищ.

Управлінськими командами експериментальних ЗЗСО опрацьовано методолого-теоретичний, нормативно-правовий, організаційно-функціональний та методично-розмножувальний аспекти моделювання ЗРОС. Нормативно-правовий аспект роботи управлінських команд зорієнтовували на засадах Школи сприяння здоров'ю; було внесено оперативні зміни до статутів закладів, головними завданнями яких визначено: всебічний розвиток дитини як особистості, її нахилів, здібностей, талантів, професійне самовизначення, формування загальнолюдської моралі, засвоєння зумовленого суспільними, національно-культурними потребами обсягу знань про природу, людину, суспільство і виробництво, екологічне виховання, фізичне вдосконалення, захист прав людини, збереження здоров'я здобувачів освіти і працівників закладу.

Новітніми стратегічними завданнями ЗРОС експериментальних ЗЗСО на 2021-2026 роки обрано: формування безпечного та комфортного освітнього середовища для всіх учасників освітнього процесу, облаштованого відповідно до принципів розумного пристосування; збереження та зміцнення морального та фізичного здоров'я учасників освітнього процесу, мотивація до фізичної активності; створення психологічно комфортного середовища; засвоєння цінностей та необхідних для самореалізації здобувачів освіти життєвих компетентностей; створення умов для реалізації індивідуальних освітніх траєкторій здобувачів; надання освітніх послуг через різні форми здобуття освіти згідно чинного законодавства (очна, дистанційна, сімейна, мережева, педагогічний патронаж); підтримка зразків екологічної поведінки, відповідального ставлення до енергоресурсів усіма учасниками освітнього процесу; запровадження педагогіки партнерства на засадах суб'єкт-суб'єктних відносин учасників освітнього процесу; облаштування інклюзивного освітнього простору; забезпечення для освіти осіб з особливими освітніми потребами (інклюзивне, індивідуальне навчання); забезпечення якісного та здорового харчування; запобігання будь-яким проявам дискримінації та булінгу. Учителю під час упровадження авторської програми інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» у 5-6 класах рекомендовано зосередити увагу на проведенні занять із використанням методів і форм навчання, що ґрунтуються на активній участі всіх здобувачів освіти: робота в групах, обговорення, «мозкові штурми», розроблення концептуальних карт, рольові ігри, дискусії, творчі проекти, створення лепбуків, написання есе, листів, виступів, інтерв'ю, аналіз життєвих ситуацій, онлайн-подорожі, екскурсії, складання алгоритмів дій і моделювання розв'язання конкретної проблеми тощо.

Провідною новітньою здоров'язберезувальною технологією в обставинах воєнного стану обрано навчання з безпеки для учнів 5-6 класів, метою якого є формування відповідальності за здоров'я та власну безпеку; опанування основ безпечної поведінки в умовах надзвичайних ситуацій, надбання життєвих умінь та навичок; удосконалення теоретичних знань і практичних аспектів досвіду всіх учасників освітнього процесу з питань захисту та дій в умовах воєнного стану. Технологічну особливість уроків безпеки вбачали в тому, що опанування життєвих навичок, що сприяють безпечній поведінці й розвитку особистості, потребує багаторазового вправляння, насамперед у процесі групової взаємодії. Увагу вчителя рекомендували зосереджувати на проведенні занять із використанням методів навчання, що ґрунтуються на активній участі всіх учасників освітнього процесу: робота в групах, обговорення алгоритмів дій під час повітряної тривоги, а також – мозкові штурми, створення ментальних карт, рольові ігри, дискусії, творчі проекти, інтерв'ю, аналіз життєвих ситуацій, екскурсії, моделювання дій під час надзвичайних ситуацій тощо.

Відповідно концепції особистісної освіти та можливостей реалізації в процесі проведення уроків безпеки було рекомендовано використовувати дидактичні ігри: навчально-пізнавальні, проєктувальні та дослідні, імітаційні та комплексні, пов'язані зі здатністю учня творчо мислити, з умінням самостійно ухвалювати виважені рішення в умовах моделювання безпечної поведінки; у процесі гри застосовували групову та індивідуальну роботу, спільне обговорення, проводили тестування та опитування, створювали рольові ситуації. Актуальним та практично спрямованим визначено метод розв'язання ситуаційних завдань і вправ щодо ризиків, що становлять небезпеку, зумовлений реальними загрозами для здоров'я, життя та добробуту, з якими може зіткнутися сучасний учень в умовах війни: загрози обстрілів та бойових дій, мінна небезпека, ризик отримати травму при хімічній атаці або при застосуванні біологічної зброї, небезпека при виявленні вибухонебезпечних предметів, обставини, що виникають в разі екстреної евакуації тощо. Найбільш ефективними формами ситуаційного навчання стали: ситуація-ілюстрація, ситуація-оцінка, ситуація-вправа. У ході реалізації моделі ЗРОС широко застосовували метод проєктів, що спонукав учнів до освоєння нових програм, використання новітніх інформаційних та комунікаційних технологій. Для формування життєвих навичок і здоров'язберезувальної компетентності загалом використовували тренінгові методики; мета кожного тренінгу полягала і в аналізі та інтерпретації проблем особистості задля подальшого їх усунення або зміни мотивації поведінки, і в активному, свідомому навчанні бажаної поведінки.

Класи безпеки у ЗЗСО облаштували як центри ЗРОС за зональним принципом організації освітнього простору (зони: перегляду відеоуроків та презентацій; пожежної безпеки; мінної безпеки; безпеки життєдіяльності; домедичної допомоги; психологічного розвантаження; ігрова зона). Для технічного оснащення таких класів використано телевізори, відеопроєктори, моторизовані настінні екрани, акустичні системи, стенди з обпаленими предметами, магнітні

дошки, маркерні дошки, мобільні симулятори пожежної безпеки, вогнегасники різних видів для проведення занять, протигази, дитячий одяг рятувальників, дитячі каски, іграшки, пазли, конструктори тощо (у тому числі для дітей з вадами зору). Розроблені навчально-методичні матеріали було комплексно використано в ході формувального впровадження авторської логіко-функціональної моделі ЗРОС у ЗЗСО Полтави і Полтавської області.

У п'ятому розділі **«Результати експериментального дослідження впровадження моделі здоров'язрозвивального освітнього середовища у практику діяльності закладів загальної середньої освіти»** представлено технологію та програму дослідно-експериментальної роботи з упровадження моделі ЗРОС у ЗЗСО; наведено результати констатувальної стадії експерименту та аналізу ефективності педагогічних умов, методичних матеріалів навчання вчителів для запровадження моделі ЗРОС; проаналізовано динаміку кількісних і якісних показників сформованості здоров'язбережувальної компетентності здобувачів загальної середньої освіти – учнів 5-6 класів на базовому етапі загальної середньої освіти; підтверджено достовірність отриманих експериментальних даних з використанням математично-статистичних методів та надано рекомендації з упровадження пропонованої моделі ЗРОС ЗЗСО.

Для виявлення недоліків процесу моделювання ЗРОС ЗЗСО та подальшої їх ліквідації відповідно сформульованих наукових основ проведено дослідження на констатувальній стадії експериментальної роботи. Результати анкетування учасників освітнього процесу здоров'язбереження (вчителів і учнів 5-6 класів) експериментальних ЗЗСО (Ліцей № 14 «Здоров'я» Полтавської міської ради; КЗ «Полтавська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 24 Полтавської міської ради Полтавської області»; КЗ «Полтавська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 11 Полтавської міської ради Полтавської області»; Гімназія № 25 Полтавської міської ради; Спеціалізована загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 5 з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного циклу ім. Л. І. Бугаєвської Горішньоплавнівської міської ради Кременчуцького району Полтавської області; Карлівський ліцей № 4 Карлівської міської ради) дозволили визначити низку провідних тенденцій, скоригували напрями подальшого наукового пошуку: більшість опитаних підтвердили необхідність побудови ЗРОС ЗЗСО на засадах гуманістично-компетентнісної парадигми і Концепції Нової української школи з урахуванням міжнародних документів, зокрема – Цілей сталого розвитку ООН; респондентами було актуалізовано пріоритетність моделювання ЗРОС ЗЗСО на засадах теорії і практики педагогіки здоров'язбереження та культури здоров'я. Дослідниками констатовано, що й експерти, і вчителі ЗЗСО та керівники, наголошуючи на важливості моделювання ЗРОС ЗЗСО як простору суб'єкт-суб'єктної взаємодії здобувачів середньої освіти і всіх причетних до цього процесу, важливим чинником формування професійно-здоров'язбережувальної компетентності вчителів і здоров'язбережувальної компетентності учнів вважають моделювання здоров'язрозвивального середовища ЗЗСО та забезпечення

відповідних педагогічних умов.

Констатувальне оцінювання стану сформованості показників ПЗК і ЗК учасників освітнього процесу (вчителів і учнів) дозволило встановити, що більшість із них знаходяться на низькому та середньому логічних рівнях; високий рівень сформованості виявлено у незначній кількості респондентів: було спостережено корелятивну залежність між показниками учнів і вчителів.

На основі одержаних результатів констатувального експерименту, шляхом відсіву учасників із найвищими та найнижчими показниками та рівномірного розподілу здобувачів, були сформовані контрольні (КГ₂, КГ₃) та експериментальні (ЕГ₂, ЕГ₃) групи (відповідно – 384 та 385 осіб), однорідні за вихідним рівнем сформованості ПЗК вчителів і ЗК учнів; було створено експертну групу, до якої увійшли представники дослідника, керівники ЗЗСО, керівники методичних спільнот та представники батьків і громадськості; групу експертів було залучено в процесі моделювання, створення експериментальної логіко-функціональної моделі ЗРОС ЗЗСО та оцінки її ефективності (ЕГ₁ – 172 особи). В освітньому процесі експериментальних ЗЗСО було впроваджено педагогічні умови, науково-методичне забезпечення у формі авторської модельної програми курсу «Здоров'я, безпека та добробут (інтегрований курс)» для учнів 5-6 класів та відповідних здоров'язбережувальних технологій і методів, перевірено їх ефективність у ході формувальної експериментально-дослідницької роботи в ЕГ.

Експериментальна перевірка запропонованої моделі ЗРОС ЗЗСО відбувалася в три етапи, які відповідали визначеним на теоретичному рівні етапам розвитку ПЗК і ЗК суб'єктів освітнього процесу. На початковому (теоретичному) етапі формувального експерименту найвищу динаміку зростання констатовано за когнітивними показниками сформованості ПЗК і ПК, ЕГ₂ + 14,8% і ЕГ₃ + 14,0% відповідно; відмічено позитивну динаміку приросту за технологічно-діяльнісними (+ 11,5%), показниками й конотивними (+ 10,8%) показниками сформованості; найнижчі результати приросту діагностовано за рефлексивними показниками – динаміка приросту становила лише 6,0%. На базовому етапі формувального експерименту констатовано високі дані приросту за когнітивними показниками – 17,8%; середні дані виявлено за діяльнісно-технологічними (+ 14,5%) показниками; найнижчі прирости знову спостережено за рефлексивними показниками. Найвищий приріст результатів на підсумковому етапі експерименту виявлено за рефлексивними показниками (+31,8%), стабільно високі прирости за когнітивними (+ 17,3%) та діяльнісно-технологічними (+ 18,5%) показниками.

Загалом у цілісній експериментальній групі спостережено стабільне зростання всіх груп показників: високу динаміку відмічено за показниками когнітивного (+ 42,7%) та рефлексивного (+ 37,3%) критеріїв; за діяльнісно-технологічним (+ 43,0%) й конативного (+42,0%) критеріїв (рис. 2).

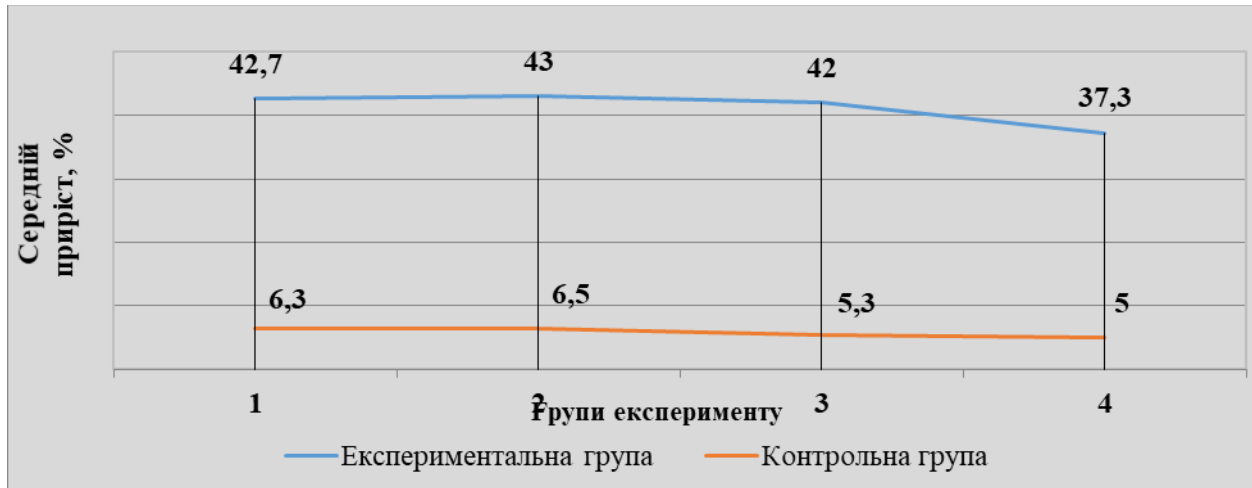

Рис. 2. Узагальнені дані середнього приросту показників сформованості ПЗК і ЗК в рамках формувального експерименту:

1 – когнітивні; 2 – діяльнісно-технологічні; 3 – конативні; 4 – рефлексивні

Для визначення ефективності педагогічних умов як експериментальних чинників моделі ЗРОС ЗЗСО в діяльності ЕГ₁ (адміністративні команди експериментальних ЗЗСО) використано метод експертної діагностики, який засвідчив високі оцінки пропонувананих умов та навчально-методичного забезпечення дібраних технологій і методів здоров'язбереження здобувачів освіти (табл. 1).

Це уможливило узагальнений висновок про доцільність і ефективність розроблених експериментальних чинників – авторської моделі ЗРОС ЗЗСО з урахуванням створених управлінською командою закладу педагогічних умов та відповідного науково-методичного забезпечення. Усі пропонувані умови експертами визнано ефективними.

Результати аналізу кількісних даних формувального експерименту підтвердили, що на підсумковому зрізі показники контрольних та експериментальних груп суттєво відрізнялися, тоді як зміни в показниках контрольної групи до та після експерименту були майже відсутні, що стало свідченням досягнення результату дослідження, адже експериментальні ЗЗСО виявили позитивні зміни у динаміці показників після впровадження розробленої моделі: спостережено зменшення кількості респондентів, які мали низький рівень сформованості ПЗК і ЗК (104 особи або 27%) та кількості респондентів, що досягли середнього рівня ПЗК і ЗК (73 здобувачі або 19%); відбулося зростання кількості осіб, що досягли достатнього (96 осіб або 25%) та високого рівнів (81 досліджуваний або 21%).

Ці дані стали основою використання статистичних методів дослідження; отримані результати підтверджено шляхом застосування обчислень засобами критеріїв $W_{\text{емп}}$ Крамера-Уелча та $T_{\text{емп}}$ Вілкоксона-Манна-Уїтні, що засвідчило достовірність отриманих експериментальних даних. Завершена дослідницько-

**Узагальнення експертних оцінок ефективності педагогічних умов
моделювання ЗРОС ЗЗСО управлінськими командами
експериментальних закладів (ЕГ₁– 172 особи)**

№	Зміст педагогічних умов моделювання ЗРОС ЗЗСО	Представник и дослідника (n=48)	Керівники методични х спільнот учителів (n=52)	Керівник и ЗЗСО області (n=31)	Представник и батьків і громадськос ті (n=41)	Середнє значення
		Оцінка/%	Оцінка/%	Оцінка/ %	Оцінка/%	
1	Створення логіко-функціональної схеми моделі ЗРОС ЗЗСО у цілісності її конструктив: методологічного (логіко-семіотичного) теоретичного (змістово-технологічного); моніторингового (діагностувально-оцінного).	7 балів 61%	8 балів 70%	6 балів 58%	8 балів 72%	7,25/ 65,25%
2	Вивчення міжнародних та вітчизняних нормативно-правових документів щодо обраної проблеми, їх популяризація у експериментальних ЗЗСО.	9 балів 77%	9 балів 78%	6 балів 57%	7 балів 62%	7,75/ 68,5%
3	Моделювання управлінськими командами ЗЗСО системи поетапного моніторингу ЗРОС.	9 балів 79%	8 балів 69%	7 балів 61%	6 балів 58%	7,5/ 66,75%
4	Розробка та своєчасне оновлення навчально-методичного забезпечення процесу здоров'язбереження учнів у ЗРОС ЗЗСО, інклюзивний дизайн простору.	9 балів 70%	10 балів 93%	6 балів 59 %	8 балів 71%	8,25/ 73,25%
5	Виокремлення комплексу здоров'язбережувальних технологій та методів діяльності вчителів, персоналу, учнів і батьків.	7 балів 62%	8 балів 70%	9 балів 79 %	10 балів 92%	8,5/ 75,75%
6	Побудова гуманних відносин у ЗРОС ЗЗСО, позбавлених булінгу та насильства на суб'єкт-суб'єктних засадах.	8 балів 71%	9 балів 81%	10 балів 94%	10 балів 93%	9,25/ 84,75%
Середнє значення		8,2 70%	8,7 76,8%	7,3 68%	8,2 74,7%	

експериментальна робота свідчить про досягнення поставленої мети, успішну реалізацію завдань, ефективність запропонованої моделі ЗРОС ЗЗСО, обраних педагогічних умов та наявність перспектив дослідницької діяльності з проблеми. Практична реалізація експериментальних чинників з використанням інструментарію наукових підходів забезпечила позитивну динаміку показників ефективності логіко-структурної моделі ЗРОС ЗЗСО, що дозволяє трансформувати ці висновки на обраного типу освітніх закладів України, відображені у відповідних рекомендаціях.

ВИСНОВКИ

Узагальнення результатів проведеного теоретичного й експериментального дослідження зі створення новітнього здоров'язривального середовища закладу як простору гармонійної взаємодії зовнішніх і внутрішніх чинників освітнього процесу уможливило формулювання таких висновків:

1. Проаналізовано соціально-педагогічні аспекти проблеми здоров'язбереження особистості в освітньому середовищі закладу загальної середньої освіти у науковій літературі та педагогічній практиці. Визначено, що в традиціях української системи освіти та в науках про освіту поетапно склалися засади дослідження ЗЗСО і питань здоров'язбереження в ньому: філософські; методологічні й теоретико-методичні основи формування валеологічної культури і здоров'язбережувальної компетентності дітей і молоді, розвиток у них ціннісного ставлення до здоров'я; формування культури здоров'я та здорового способу життя; теоретичні і методичні основи професійної підготовки майбутніх учителів до організації здоров'язбережувального середовища; застосування здоров'язбережувальних технологій у закладах освіти; розвивальні технології здоров'язбереження учнів та студентів; виховання гігієнічних навичок, дизайн простору, інклюзивність тощо. На засадах загальнонаукових підходів (феноменологічного, акмеологічного, системного, культурологічного) вчені визначають «здоров'язбереження» як педагогічний феномен, що висвітлює системну спрямованість зусиль усіх суб'єктів освітнього процесу ЗЗСО на забезпечення фізичного, духовного, психічного й соціального благополуччя учнів, на ефективність процесу формування, зміцнення і збереження здоров'я в умовах суб'єкт-суб'єктної взаємодії всіх його структурних елементів. Розвивальна сутність освітнього середовища розглядається ними як взаємодія і результат значущих аспектів життя – фізичного, інтелектуального, емоційного, соціального, морального, особистісного; як стан повного фізичного, психічного, соціального здоров'я та добробуту; як умова гармонійного життя та щастя; як усвідомленість відповідних цінностей.

2. Обґрунтовано методологічні та теоретичні основи моделювання освітнього середовища ЗЗСО на засадах здоров'язбереження в руслі гуманістично-компетентісної освітньої парадигми, Цілей сталого розвитку ООН, Концепції Нової української школи; пояснено їх позитивними *тенденціями* реформування загальної середньої освіти, до яких віднесено: децентралізацію й демократизацію управління

та фінансування освіти; деідеологізацію та зміну мети й змісту гуманітарного аспекту освіти; поетапну розробку стандартів у змісті початкової та основної школи; прагнення до самоврядування ЗЗСО; скасування монополії держави на створення програм і підручників; надання першочергової уваги викладанню державною мовою; забезпечення свободи педагогічної творчості. За таких обставин моделювання визначено як: основу розроблення нової теорії; метод наукового дослідження; механізм накреслення перспектив розвитку ЗЗСО. Пропоновану в дослідженні модель здоров'язривального середовища ЗЗСО тлумачено як нелінійне, логіко-структуроване відображення педагогічної дійсності, покликане замінити в процесі дослідницької діяльності уявлення про ідеальний образ об'єкта дослідження з його екстраполяцією засобами обраного предмета на засадах сучасної методології. До методологічних засад дослідження віднесено нормативно-освітні вимоги щодо сучасного розуміння ЗЗСО, його місця і призначення в системі освіти загалом і реалізації завдань здоров'язбереження учнів – зокрема, визначення в Національній стратегії державної молодіжної політики до 2030 року одним із пріоритетних напрямів розвиток здоров'я, формування навичок здорового способу життя, соціально-педагогічну увагу до фізичної культури, культури здорового харчування та психогігієни особистості.

На засадах системного, проблемно-цільового, нормативно-порівняльного аналізу джерел та публікацій вітчизняних і зарубіжних учених виокремлено логіко-семіотичні феномени змісту моделі здоров'язривального середовища ЗЗСО: тлумачення понять «здоров'я», «здоровий спосіб життя», «здоров'язбереження», «культура здоров'я» з урахуванням ідей: цілісності фізичного, психічного, соціального духовного-морального, здоров'я та розвитку особистості; формування культури здоров'я як соціально-педагогічного компонента загальної культури людини; досягнення здорового способу життя і закріплення його цінностей у життєдіяльності учнів і вчителів.

3. Визначено педагогічну гуманістично-компетентнісну сутність та зміст здоров'язривального середовища закладу загальної середньої освіти як сталого освітнього середовища, в основу якого закладено широкі міждисциплінарні знання, що базуються на комплексному баченні умов розвитку особистості здобувачів освіти, які забезпечують здоров'язбереження, стабільність і ефективність існування сучасної цивілізації на засадах цілісності природного оточення, економічної життєздатності та соціальної справедливості для нинішніх і майбутніх поколінь.

Оскільки формування здорового способу життя педагогів та учнів залежить від правильно побудованого освітнього середовища, управлінській команді закладу освіти необхідно нормативно впорядкувати та докласти зусиль для організації такого середовища, яке буде не тільки зберігати здоров'я, а й розвивати його; ця команда має передбачати наскрізне включення в освітньому процесі тем про здорове харчування, користь фізичної активності, спорту, правила екологічної поведінки

здля сталого розвитку суспільства; підготувати план заходів із протидії булінгу, відповідно до якого проводиться цикл тренінгів з усіма учасниками освітнього процесу щодо попередження насильства та антибулінгової політики; спрямувати вчителів на підвищення власної професійної здоров'язбережувальної компетентності шляхом бенчмаркінгу з формування навичок здорового способу життя, інтеграції здоров'язбережувальних знань у вивченні всіх предметів навчального плану.

Новітньою здоров'язбережувальною технологією в обставинах воєнного стану визначено методику організації та проведення уроків безпеки для учнів 5-6 класів; актуальними та практично спрямованими – методи розв'язання ситуаційних завдань і вправ щодо ризиків, які становлять небезпеку, зумовлену реальними загрозами для здоров'я, життя та добробуту, з якими може зіткнутися сучасний учень в умовах війни: загрози обстрілів та бойових дій, мінна небезпека, ризик отримати травму при хімічній атаці або при застосуванні біологічної зброї, небезпека при виявленні вибухонебезпечних предметів, обставини, що виникають в разі екстреної евакуації тощо. Своєрідними центрами ЗРОС визначено класи безпеки, облаштовані в ЗЗСО за зональним принципом організації освітнього простору (зони: пожежної безпеки; мінної безпеки; безпеки життєдіяльності; домедичної допомоги; психологічного розвантаження; ігрові зони).

4. Теоретично обґрунтовано концепцію моделювання здоров'ярозвивального середовища закладу загальної середньої освіти. Структуру здоров'ярозвивального середовища ЗЗСО побудовано на сучасному баченні організації освітнього процесу, яке містить інформування членів суспільства про основні проблеми сталого розвитку, формування світогляду, що базується на засадах сталості, стійкого обміну потоками речовини, енергії, інформації між етносом та його етносоціоприродним довкіллям. На підставі обґрунтованих методологічних засад побудови здоров'ярозвивального середовища ЗЗСО, необхідного для здорового та безпечного життя учнів як однієї з глобальних цілей освіти сталого розвитку, доведено потребу моделювання такого середовища – новітнього, комфортного, безпечного, гуманного, природовідповідного, громадоцентричного, інклюзивного. Доведено, що впродовж періоду становлення українського ЗЗСО як типового освітнього середовища в атмосфері формування культури здоров'я, екології здоров'я, дотримання цілісної (холістичної) формули здорового способу життя існує здатність педагогів вносити зміни в довкілля, спосіб власного життя та учнів, використовуючи та поєднуючи оптимальні методи навчання і виховання та вміння прогнозувати очікуваний результат освітніх впливів побудованих гуманних відносин. Діяльність правлінської команди закладу передбачає моделювання середовища ЗЗСО на засадах цілей сталого розвитку; переорієнтацію освітнього процесу на здоров'язбереження; розробку програм психічного, фізичного, духовно-морального, соціального здоров'я учнів; суб'єкт-суб'єктну взаємодію з батьками, педагогами, громадськістю з питань

ціннісних основ здоров'я; готовність до публічного управління освітою осіб з особливими потребами. Педагогічним колективом проводиться вивчення міжнародних та вітчизняних нормативно-правових документів; формування професійно-здоров'язбережувальної компетентності; опанування здоров'ярозвивальних основ предметної галузі; побудова відносин, позбавлених булінгу та насильства; підготовка до застосування здоров'язбережувальних технологій; систематична самоосвітня діяльність, пошук ефективних педагогічних технологій, розробка модельних програм. Здобувачі освіти реалізують права на однаковий доступ до освіти; вивчають моделювальні програми зі здоров'язбережувальним змістом освіти; формують культуру здоров'я та відповідний спосіб життя; сприяють медичному моніторингу власного здоров'я; отримують національне життєтвердне розуміння здорового способу життя.

5. Розроблено та експериментально перевірено авторську модель здоров'ярозвивального середовища ЗЗСО як відображення новітнього простору культури здоров'язбереження суб'єктів освітнього процесу. З'ясовано специфіку концептуального моделювання ЗРОС ЗЗСО у діяльності його управлінської команди та громадсько-педагогічної спільноти, зорієнтовану на втілення засад освіти сталого розвитку, його відображення в постулатах гуманістично-компетентнісної освітньої парадигми, актуальних законодавчих і нормативних актах. У методологічному (логіко-семіотичному) конструкті моделі враховано наукові підходи; види моделювання (логіко-семіотичне, організаційно-функціональне, структурно-прогностичне); феноменологічні ідеї; теоретичний (змістово-технологічний) конструкт моделі відображує комплекс завдань діяльності суб'єктів моделювання.

Моніторинговим (діагностувально-оцінним) конструктом моделі передбачено реалізацію функцій моніторингу – констатувальна діагностика; діагностика якості освітнього середовища за критеріями та показниками; поетапна систематизація даних в експериментальних групах; підсумкова оцінка сукупності показників; діагностичні дії – анкетування суб'єктів середовища, експертні оцінки, тестовий контроль, системний аналіз даних медичних обстежень, усне й письмове опитування учнів, діалоговий контроль учителів, батьків, громадськості; критерії, показники (якість педагогічних умов, забезпечених управлінською командою, стан професійно-здоров'язбережувальної компетентності вчителів, сформованість здоров'язбережувальної компетентності учнів) та рівні ЗРОС – високий, достатній, середній, низький.

Запропоновану технологічну карту і програму дослідницько-експериментальної роботи практично реалізовано в експериментальних ЗЗСО. В освітньому процесі 6-ти експериментальних ЗЗСО м. Полтави і Полтавської області було впроваджено педагогічні умови, науково-методичне забезпечення у формі авторської модельної програми курсу «Здоров'я, безпека та добробут (інтегрований курс)» для учнів 5-6 класів та відповідних здоров'язбережувальних технологій і

методів, перевірено їх ефективність у ході формувального експерименту в експериментальних групах: ЕГ₁ – керівники шкіл; ЕГ₂ – вчителі; ЕГ₃ – здобувачі освіти. Загалом у цілісній експериментальній групі вчителів і учнів спостережено стабільне зростання всіх груп показників професійно-здоров'язбережувальної компетентності вчителів і здоров'язбережувальної компетентності учнів: високу динаміку відмічено за показниками когнітивного (+ 42,7%), рефлексивного (+ 37,3%), діяльнісно-технологічного (+ 43,0%) та конативного (+42,0%) критеріями.

Ефективними також на засадах факторного аналізу даних опитування громадськості, батьків учнів, учителів визначено змодельовані педагогічні умови ЗРОС ЗЗСО, зокрема – побудова гуманних відносин, позбавлених булінгу та насильства й розробка та своєчасне оновлення навчально-методичного забезпечення, інклюзивний дизайн простору.

6. Розроблено змістово-технологічне забезпечення моделювання здоров'язвивального середовища ЗЗСО управлінськими командами експериментальних ЗЗСО, втілено їх у відповідних педагогічних умовах. Зважаючи на те, що простір ЗЗСО – це динамічне поєднання завдань діяльності суб'єктів освітнього процесу і систем їхніх відносин, ЗРОС в дослідженні кожного закладу розглянуто як автономне освітнє середовище локального характеру, в якому створено еталонну систему впливів і умов формування особистості, а також можливостей (внутрішніх, зовнішніх) для особистісного розвитку. Управлінськими командами експериментальних ЗЗСО опрацьовано методолого-теоретичний, нормативно-правовий, організаційно-функціональний та методично-розмножувальний аспекти моделювання ЗРОС. Нормативно-правовий аспект роботи управлінських команд зорієнтовано на засадах Школи сприяння здоров'ю; внесено оперативні зміни до статутів закладів, головними завданнями яких визначено: всебічний розвиток дитини як особистості, її нахилів, здібностей, талантів, професійне самовизначення, формування загальнолюдської моралі, засвоєння зумовленого суспільними, національно-культурними потребами обсягу знань про природу, людину, суспільство і виробництво, екологічне виховання, фізичне вдосконалення, захист прав людини, збереження здоров'я здобувачів освіти і працівників закладу.

Для забезпечення якісного ЗРОС у експериментальних закладах створено методичні спільноти вчителів-предметників; у стратегіях розвитку ЗЗСО на 2021-2026 рр., схвалених спільними рішеннями педагогічних рад, відображено цільові напрямки, згідно яких метою кожного закладу в руслі науково-методичної проблеми обрано збереження фізичного, психічного, соціального та духовно-морального здоров'я здобувачів освіти, формування в них відповідального ставлення до власного життя; актуалізовано ситуацію успіху, коли заклад формує адекватну самооцінку здобувача, повагу до досягнень інших людей, вміння ставити перед собою реальні цілі й досягати їх з почуттям гідності, усвідомлення себе як творця власного життя, свідоме ставлення до свого здоров'я та здоров'я інших громадян як найвищої

соціальної цінності.

7. Здійснено прогностичне обґрунтування перспектив впровадження авторської моделі здоров'язрозвивального середовища ЗЗСО. У процесі створення навчально-методичного забезпечення моделі ЗРОС систематизовано методикою вдосконалення модельних програм, виокремлено типи, види і зразки новітніх здоров'язбережувальних технологій у діяльності педагогічних колективів. Рекомендовано для забезпечення ефективності пропонованої логіко-функціональної моделі ЗРОС ЗЗСО на методично-розмножувальних засадах упроваджувати зміст методичного семінару, розробленого управлінськими командами закладів для вчителів усіх освітніх галузей. Необхідним визначено використання мультимедійних, інтерактивних матеріалів, методів моделювання ситуацій та комунікативних технологій для активізації пізнавальної діяльності здобувачів на всіх етапах освітнього процесу: під час інформаційно-роз'яснювальної роботи, практичних занять та навчання в класах безпеки. Авторську модельну навчальну програму інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)», спрямовану на реалізацію загальної мети базової середньої освіти, компетентнісного потенціалу й вимог до обов'язкових результатів навчання, зорієнтовувати на турботу учнів про особисте здоров'я і безпеку, реагування на чинники і діяльність, яка становить загрозу для життя, здоров'я, свого добробуту і оточуючих; визначення альтернатив, прогнозування наслідків, ухвалення рішень з користю для власної безпеки та безпеки інших осіб, здоров'я й добробуту. Ураховуючи зміст програми та теми модулів, освітній процес організовувати в класі та поза його межами: на екологічній стежині, в «зеленому класі» на території ЗЗСО чи парку, в обладнаному навчальному кабінеті (зокрема, в класі безпеки, кабінетах біології, історії, географії, спортивних майданчиках тощо), у музейній кімнаті чи іншому навчальному кабінеті школи. За потреби забезпечувати навчання учнів за індивідуальною освітньою траєкторією, а також в умовах змішаної та дистанційної освіти.

Дослідження не вичерпує пропонованої проблеми; до перспектив її вивчення відносимо: адаптацію еталонної моделі стосовно інших змістових аспектів середовища ЗЗСО; розробку теоретичних і практичних основ використання пропонованих програм і підходів на наступних етапах моделювання новітнього розвивального середовища закладів освіти для учнів старшої школи.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Монографії та посібники

1. Дудко С. Г. Реалізація поглядів Г. С. Сковороди на здоровий спосіб життя у сучасному закладі загальної середньої освіти. Розвиток гуманістичних ідей у неперервній освіті: від Григорія Сковороди до сучасного педагога новатора: монографія / ред. Н. І. Білик. Полтава, Київ: ПАНУ ім. М. В. Остроградського, 2023. Розд. 1. С. 176–

190. DOI: 10.33272/M2023-1.

2. Дудко С. Г. Теоретичні засади здоров'язбережувального середовища в аспекті освіти сталого розвитку. Сучасні підходи до забезпечення сталого розвитку: монографія / за ред.: В. Смачило, О. Несторенко. Катівіце: Університет технологій, 2023. С. 361–371. DOI: 10.54264/M020.

3. Дудко С. Г., Жданюк Л. О., Ярошенко Т. І. Уроки безпеки в закладах загальної середньої освіти: поради вчителю: електрон. навч.-метод. посіб. Полтава: ПАНУ, 2023. 44 с.

Статті у наукових виданнях, що включені до наукометричних баз Scopus, Web of Science Core Collection

4. Riznyk V., Kulko V., Lebedyk L., Dudko S., Strelnikov V. Innovative methods in the design of the pedagogical process, based on constructive efficiency. *Revista Conrado*. 2024. № 20(97). P. 332–338. Recuperado a partir de <https://conrado.ucf.edu.cu/index.php/conrado/article/view/3664>.

5. Rybalko P., Lebedyk L., Dudko S., Strelnikov V., & Khomenko L. Strategies for motivating students to participate in academic and additional educational activities to improve their competencies. *Interacción Y Perspectiva*. 2024. № 14(3). P. 830–838. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.11205570>.

6. Kapiton A., Kononets N., Mokliak V., Onipko V., Dudko S., Pylypenko V., Sokil A. Biometric technology of personal recognition. *Revista on line de Política e Gestão Educacional, Araraquara*. V. 28, n. 00, P. e023015, 2024. DOI: <https://doi.org/10.22633/rpge.v28i00.19390>. Disponível em: <https://periodicos.fclar.unesp.br/rpge/article/view/19390>. Acesso em: 20 jun. 2024.

Статті у наукових фахових виданнях України

7. Дудко С. Г. Актуальність формування здоров'язбережувальної та здоров'ярозвиваючої компетентностей учнів 5-6 класів. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*: наук. зб. 2021. № 41. С. 229–242. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/41-1-37>.

8. Дудко С. Г. Формування здоров'язбережувальної компетентності як напрям реалізації цілей сталого розвитку. *Витоки педагогічної майстерності*. 2021. № 27. С. 96–101. DOI: <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2021.27.247053>.

9. Дудко С., Гуз К., Кононец Н. Актуальні проблеми визначення рівня розвитку особистості. *Імідж сучасного педагога*. 2021. № 3 (198). С. 101–105. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-3\(198\)-101-105](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-3(198)-101-105).

10. Дудко С. Компетентність керівника закладу загальної середньої освіти у формуванні безпечного та здоров'язбережувального освітнього середовища. *Acta Paedagogica Volyniensis*. 2022. № 1. С. 56–62. DOI: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.1.2.9>.

11. Дудко С. Г. Професійні компетентності педагогічних працівників у формуванні здоров'язбережувальної та здоров'ярозвиваючої компетентностей учнів.

- Педагогічні науки: теорія та практика*. 2022. № 1 (41). С. 135–141. DOI <https://doi.org/10.26661/2786-5622-2022-1-20>.
12. Дудко С. Г. Теоретичні засади компетентнісного підходу в освітньому процесі загальноосвітнього закладу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи». Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2022. № 88. С. 75–79. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.88.15>.
13. Дудко С. Г. Теоретичні аспекти здоров'язбережувальної діяльності в умовах освітнього закладу. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 5: Педагогічні науки: реалії та перспективи. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова. 2022. № 89. С. 53–57. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.89.11>
14. Дудко С. Г. Особливості формування здоров'язбережувальної та здоров'ярозвивальної компетентностей учнів 5-6 класів в освітніх галузях Державного стандарту базової середньої освіти. *Освіта та педагогічна наука*. 2022. № 3 (181) С. 3–13. (Index Copernicus). DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2022-3\(181\)-3-13](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2022-3(181)-3-13).
15. Дудко С. Г. Сучасні підходи до формування здоров'язбережувальної та здоров'ярозвивальної компетентностей учнів базової середньої освіти. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)*. 2023. № 1 (355). С. 80–87. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-1\(355\)-80-87](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2023-1(355)-80-87).
16. Дудко С. Г. Методологія здоров'язбереження здобувачів освіти закладу загальної середньої освіти в контексті сучасних наукових поглядів. *Освіта та педагогічна наука*. 2023. № 3 (184). С. 44–55. DOI: [https://doi.org/10.12958/2227-2747-2023-3\(184\)-44-55](https://doi.org/10.12958/2227-2747-2023-3(184)-44-55).
17. Дудко С. Моделювання освітнього середовища в професійно-педагогічній діяльності вчителя. *Українська професійна освіта = Ukrainian professional education*. 2024. № 15. С. 93–99. DOI: <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2024.15.312208>.
18. Дудко С. Парадигмальне моделювання середовища українських закладів загальної середньої освіти. *Імідж сучасного педагога*. 2024. № 4 (217). С. 42–46. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-4\(217\)-42-46](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2024-4(217)-42-46).
19. Дудко С. Технологічні засади моделювання здоров'ярозвивального середовища сучасного закладу освіти. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2024. №4 (138). С. 384–397. DOI: [10.24139/2312-5993/2024.04/384-397](https://doi.org/10.24139/2312-5993/2024.04/384-397).
20. Дудко С. Методичні аспекти моделювання здоров'ярозвивального середовища сучасного закладу освіти. *Українська професійна освіта = Ukrainian Professional Education*. 2024. № 16. С. 127–133. DOI: <https://doi.org/10.33989/2519-8254.2024.16.314318>.
21. Dudko S. Formation of health-saving competence in a general secondary education institution. *Природнича освіта та наука*. 2024. Вип. 4. С. 34–38. DOI: <https://doi.org/10.32782/NSER/2024-4.05>.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

22. Дудко С. Г., Ярошенко Т. І., Калініченко І. О., Водолазська Т. В. Модельна навчальна програма «Здоров'я, безпека та добробут. 5-6 класи (інтегрований курс)» для закладів загальної середньої освіти. Полтава. ПАНУ, 2024. 24 с. URL: <https://mon.gov.ua>
23. Дудко С. Г. Формування здоров'язбережувальних компетентностей в процесі впровадження здоров'язбережувальних технологій. *Ключові питання наукових досліджень у сфері педагогіки та психології у XXI ст.*: Збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 28–29 січня 2022 року). Львів: ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2022. С. 67–71.
24. Дудко С. Г. Особливості застосування здоров'язбережувальних технологій в процесі формування здоров'язбережувальної та здоров'ярозвивальної компетентностей. *Актуальні питання сучасних педагогічних та психологічних наук*: Збірник наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (18-19 лютого 2022 р., м. Одеса). Одеса: ГО «Південна фундація педагогіки», 2022. С. 26–129.
25. Дудко С. Г. Теоретичні аспекти моделювання здоров'ярозвивального освітнього середовища. *Шляхи розвитку науки в сучасних кризових умовах*: Матеріали V Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (13-14 червня 2024 р., м. Дніпро). Дніпро, Україна. 2024. С. 67–69.
26. Дудко С. Г., Дудко Л. М. Цілісність змісту освіти як умова збереження здоров'я учнів. *Технології інтеграції змісту освіти*: зб. наук. пр. Всеукр. кругл. стіл, м. Полтава. 17 квіт. 2019 р. Полтава, 2019. С. 37–43.
27. Дудко С. Г. Дидактичні засади формування здоров'язбережувального життєствердного образу світу учнів загальної середньої освіти. Матеріали всеукраїнського освітнього форуму «Зміст освіти та освітні практики Нової української школи» / Упоряд.: В. В. Зелюк, В. Р. Ільченко, О. О. Буйдіна. Полтава: ПОШПО, 2021. 255 с.
28. Дудко С. Г. Роль здоров'язбережувального середовища в освітньому процесі ЗЗСО. *Освітній менеджмент: успішні практики й виклики в контексті розбудови НУШ*: матеріали міжрег. наук.-практ. інтернет-конф., (Полтава, 19 квіт. 2023 р.) / за заг. ред. С.В. Королюк, О.В. Касьянової. Полтава : ПАНУ, 2023. 94 с.
29. Дудко С. Г. Формування компетентностей з безпечної поведінки школярів ЗЗСО. Матеріали II всеукр. наук.-практ. конф., Тернопіль, (01 берез. 2024 р.) / за заг. ред. О. М. Петровський, В. С. Мисик та ін. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2024. С. 117-122.
30. Дудко С. Г. Педагогічні умови здоров'язбережувальної та здоров'ярозвивальної компетентностей в освітньому середовищі ЗЗСО. Матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф., (17 травня. 2024 р. м. Одеса) / за заг. ред. В. В. Ягоднікової. Одеса: видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2024. С. 101 – 107.

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

31. Дудко С. Г., Ткаченко А. С. Освітня програма підвищення кваліфікації «Впровадження реформи шкільного здорового харчування в закладах загальної середньої освіти». Полтава. ПАНО, 2024. 14 с. URL: <https://pano.pl.ua/wp-content/uploads/2024/09/Prohrama-khachuvannia.docx>.

32. Дудко С. Г. Дудко Л. М. Формування здоров'язбережувальної компетентності учнів у закладах загальної середньої освіти. *Постметодика*. 2022. № 1–2. С. 5–9.

33. Дудко С. Г., Жданюк Л. О., Ярошенко Т. І. Уроки безпеки в закладах загальної середньої освіти: поради вчителю до 2022/23 навчального року: електрон. навч.-метод. посіб. Полтава: ПАНО, 2022. 34 с.

34. Дудко С. Г. Формування безпечних умов перебування учнів в ЗЗСО в умовах воєнного стану та надзвичайних ситуацій. *Постметодика*. 2023. № 2-3. С. 13–18.

35. Стратегія розвитку освіти Полтавської області на 2023-2027 роки / В. В. Зелюк (кер. роб. групи), В. Полторак, Є. Кончаковський, І Долина, С. Дудко та ін. Полтава : ПАНО, 2024. 48 с.

36. Дудко С. Г. Дайджест. «Круглий стіл» «Наука, освіта, ідеологія: пам'ять як культурний код і чинник розвитку нації», присвячений відзначенню Днів науки і Європи в Україні та Дня музеїв. *Постметодика*. 2024. № 2. С. 83 – 89.

АНОТАЦІЯ

Дудко С.Г. Наукові основи моделювання здоров'язривального середовища закладу загальної середньої освіти. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2025.

У дисертації обґрунтовано та системно досліджено проблему здоров'язбереження в закладах загальної середньої освіти України та наукові основи логіко-функціонального моделювання здоров'язривального середовища таких закладів у цілісності методологічного (логіко-семіотичного), теоретичного (змістово-технологічного) і моніторингового (діагностувально-оцінного) конструктів еталонної моделі. Обґрунтовано методологічні та теоретичні основи моделювання освітнього середовища ЗЗСО на засадах здоров'язбереження в руслі гуманістично-компетентнісної освітньої парадигми, Цілей сталого розвитку ООН, Концепції Нової української школи; пояснено їх позитивними тенденціями реформування загальної середньої освіти. Визначено педагогічну гуманістично-компетентнісну сутність та зміст здоров'язривального середовища закладу загальної середньої освіти як сталого освітнього середовища. Теоретично обґрунтовано концепцію моделювання здоров'язривального середовища закладу загальної середньої освіти.

Розроблено та експериментально перевірено авторську модель здоров'язрозвивального середовища ЗЗСО як відображення новітнього простору культури здоров'язбереження суб'єктів освітнього процесу. Розроблено змістово-технологічне забезпечення моделювання здоров'язрозвивального середовища ЗЗСО управлінськими командами експериментальних ЗЗСО, втілено їх у відповідних педагогічних умовах.

Здійснено прогностичне обґрунтування перспектив упровадження авторської моделі ЗРОС ЗЗСО. У процесі створення навчально-методичного забезпечення моделі ЗРОС систематизовано методику вдосконалення модельних програм, виокремлено типи, види і зразки новітніх здоров'язбережувальних технологій у діяльності педагогічних колективів. Визначено методику організацій та проведення уроків безпеки для учнів 5-6 класів як новітню здоров'язбережувальною технологією в обставинах воєнного стану. Представлено рекомендації облаштування класів безпеки, які мають стати своєрідними центрами ЗРОС.

За результатами експериментальної роботи надано рекомендації із забезпечення якісного моделювання ЗРОС у ЗЗСО на інституційному, регіонально-громадському та місцевому рівнях середньої освіти.

Ключові слова: моделювання, освітнє середовище, здоров'язбереження, гуманістично-компетентісна освітня парадигма, логіко-функціональна модель, модельна програма, управлінська команда, здоров'язрозвивальне освітнє середовище, методологія, освіта сталого розвитку, здобувачі освіти, педагогічні працівники.

ANNOTATION

Dudko S.H. Scientific Foundations for Modeling a Health-Promoting Environment in General Secondary Education Institutions. – On the rights of manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences in specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. Zhytomyr Ivan Franko State University. – Zhytomyr, 2025.

This research scientifically substantiates health-promoting environment of the general secondary educational institution as a socio-pedagogical problem and the subject of research by domestic and foreign scientists; it is found that in the traditions of the Ukrainian education system and in the sciences of education, the principles of study of on general secondary education institution and health issues have been gradually developed.

The structure of the logical and functional model of the health-promoting environment of GSEI is presented, which is based on the modern vision of the organization of the educational process and includes informing members of society about the main problems of sustainable development, forming a worldview based on the principles of sustainability, sustainable exchange of flows of matter, energy, information between the ethnos and its ethno-socio-natural environment.

The content and technological aspects of modeling a health-promoting educational environment by the management teams of experimental GSEI are developed and implemented in appropriate pedagogical conditions. Modeling algorithm of health-promoting educational environment by management teams of general secondary education institutions is determined.

The methodology for improving model programs is systematized, types, forms and samples of the latest health-promoting techniques in the activities of teaching staff are identified. The author's model curriculum for the integrated course «Health, Safety and Well-Being. Grades 5-6 (integrated course)», aimed at realizing the general goal of basic secondary education, competence potential and requirements for mandatory learning outcomes to be achieved by pupils, which received the approval and recommendation of the Ministry of Education and Science of Ukraine for implementation in the educational process of general secondary education is developed.

Recommendations for the equipping of safety classes, which should become a kind of center for healthy lifestyle education, are presented as well as methodology for organizing and conducting safety lessons for pupils in grades 5-6 as the latest health-promoting techniques in martial law is defined.

The proposed technological map and program of research and experimental work, including the introduction of pedagogical conditions, scientific and methodological support in the form of the author's model program of the course «Health, Safety and Well-Being (integrated course)» for pupils of grades 5-6 and relevant health-promoting techniques and methods, and tested their effectiveness during a formative experiment in experimental schools is implemented.

Based on the results of the experimental work, recommendations to ensure high-quality modeling of a health-promoting educational environment in general secondary education institutions at the institutional, regional, public and local levels of secondary education are made.

Keywords: modeling, educational environment, health promotion, humanistic-competency based education paradigm, logical and functional model, management team, health-promoting educational environment, methodology, sustainable development education, health, persons enrolled in education, teaching staff.

